

HISTORISCHE KRING EEMNES

maart 2010 jaargang 32, nr. 1

Verschijnt viermaal per jaar

Doel van de vereniging is:

Bevordering van de kennis van- en de belangstelling voor de geschiedenis in algemene zin en de geschiedenis van Eemnes, met aansluitend gebied, in het bijzonder.

Bestuur

Voorzitter:

C.A. Houwer, 035-5387984

Vice-voorzitter:

H.A. van Hees, Kerkstraat 15
3755 CK Eemnes, 035-5389849

Secretaris:

J.J. Groeneveld, Zilverchoon 37,
3755 TH Eemnes, 035-5381630

Penningmeester:

J. Frantsen, 035-5310442
HKE-Girorekening nr. 2080362
HKE-Rabobank nr. 315911425

Leden:

R. Ruizendaal, 035-5382945
R.T. van der Schaaf, 035-5386094
J.J. Smids, 035-5387572
J.J. van Wijk, 035-5314689

Redactie

Eindredacteur: Joop Smids

Opmaak: Hans van Gelder

Redactieadres/advertenties

Graanoogst 3, 3755 HN Eemnes,
035-5387572, jjsmids@casema.nl

Druk: Graficient Printmedia - Almere

Ledenadministratie

G.A.M. van Wijk-Blom, 035-5314689,
Raadhuislaan 39, 3755 HA Eemnes.

Lidmaatschap leden € 14,- p.j.,
incl. kwartaalblad, excl. verzendkosten.

Vrienden HKE minimaal € 15,- p.j.

Opzegging schriftelijk voor 1 december.

Losse nrs. € 4,- excl. verzendkosten

Internet HKE-actueel

www.historischekringeemnes.nl

info@historischekringeemnes.nl

Werkgroepen

Bebouwingsgeschiedenis:

R.T. v.d. Schaaf, 035-5386094

Beeld en Geluid:

J. Frantsen, 035-5310442

Beheer archief en voorwerpen:

J.J. Groeneveld, 035-5381630

J.J. Smids, 035-5387572

Bibliografie:

P. Kaarsgaren, 035-5386676

Foto's:

P. Scholte, 035-5387269

Genealogie:

H.A. van Hees, 035-5389849

Interviews:

H.A. van Hees, 035-5389849

Tentoonstelling:

J.J. Smids, 035-5387572

Website:

W.A.M. de Witte, 035-5388130

Het geheel of gedeeltelijk overnemen van artikelen is slechts toegestaan na toestemming van de redactie.

Inhoud

Oudheidkamer	3
Willem Frederik Noordijk (<i>Joop Smids</i>)	4
Eerste ruilverkaveling bij Eemnes (<i>Rom van der Schaaf</i>)	7
Een interview met Eddy van IJken (<i>Jan Delfgou</i>)	22
Recht in de leer? (<i>Jan Out</i>)	33
Een vechtpartij in Eemnes (<i>Wiebe van IJken</i>)	51
Ledenvergadering, 25 maart 2010	56
Inleveren kopij voor het volgend nummer	56

Van de redactie

Het is bijna zover, een nieuwe tentoonstelling dient zich aan. U hebt nog enkele weken om de huidige tentoonstelling 'De boer vroeger en nu' te bezichtigen. Het is een leerzaam en uitstekend gedocumenteerd geheel dat eigenlijk iedere Eemnesser gezien moet hebben. U kunt één van de onderwerpen die in de tentoonstelling ter sprake komen op uw gemak in dit kwartaalblad lezen. Het is de 'Eerste ruilverkaveling bij Eemnes' van Rom van der Schaaf die ook tekende voor het samenstellen van de tentoonstelling. Jan Delfgou is onze nieuwe medewerker die interviews met oude en/of bekende inwoners van Eemnes gaat maken. Hij treft het dat zijn

eerste op het lijstje Eddy van IJken is, want dat lijkt mij althans een open en sterke persoonlijkheid.

In *Tussen Vecht en Eem* verscheen een artikel van Jan Out onder de titel 'Recht in de leer?' Het gaat over Eemnes van reformatie tot Franse tijd. Wij zijn de redactie van TVE en de auteur dankbaar dat we dit artikel in ons blad mogen plaatsen.

Af en toe duikt er een krantenknipsel op die nieuwsgierigheid naar een afloop oproept. Dat overkwam Wiebe van IJken. Hij dook in het Notarieel Archief van Naarden en vond daar meer gegevens over de vechtpartij, maar helaas de afloop blijft in duister gehuld.

Joop Smids

Tentoonstelling in de Oudheidkamer

Tot en met 10 april:

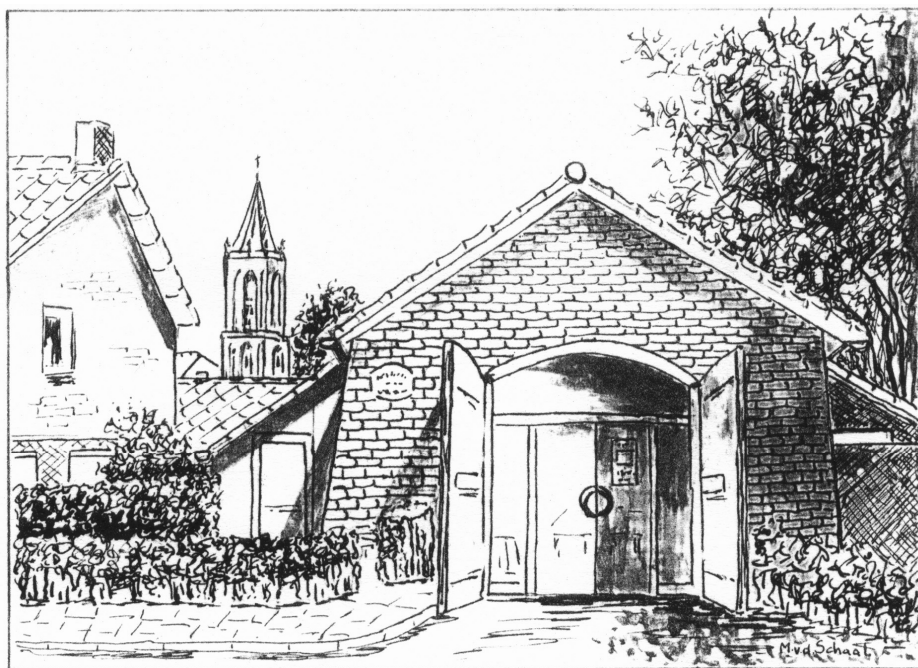

**De Eemnesser boer,
vroeger en nu**

Vanaf 24 april:

**Kunstschilder
Willem Frederik Noordijk**

Oudheidkamer Eemnes
Raadhuislaan 2a
Telefoon 035 - 5382375

Geopend:
zaterdag van 14.00 - 16.00 uur
Toegang gratis

Willem Frederik Noordijk

JOOP SMIDS

Begin januari 2010 belde ik, vergezeld door Jolanda Molenaar en Jaap Groeneveld, enigszins beschroomd aan bij de heer De Jong. Al eerder had de Historische Kring bij hem, 'zeg maar Joop', geïnformeerd of er mogelijk een tentoonstelling samen te stellen was van de kunstcollectie van schilder Willem Frederik Noordijk. Was het eerder 'onvoldoende tijd' of 'niet voldoende materiaal', nu klonk er een 'yes! daar gaan we iets moois van maken'.

Wat direct opvalt als wij de kamer inkomen bij Joop en Wilma is het grote aantal schilderijen aan de muur en opgestapelde doeken tegen de wanden. De schilderijen hebben alle gemeen dat het werken zijn van de schilder Noordijk en van een enkele tijdgenoot met een zelfde stijl en kleurschakering.

TENTOONSTELLING:

Opening: 24 april 2010
Oudheidkamer, Raadhuislaan 2a
Iedere zaterdag van 14-16 uur open

Alle schilderijen staan op dat moment in het teken van de winter het jaargetijde van dat moment. Andere jaargetijden zijn even opgeborgen. Naast de geserveerde koffie worden ordners met krantenknipsels gedeponereerd. Al die knipsels hebben betrekking op Noordijk en behelzen voornamelijk berichten over zijn exposities. Hoe het particuliere leven van hem en zijn gezin er uit zag hopen wij nog te achterhalen.

Willem Frederik Noordijk (1887-1970).

W.F. Noordijk – Boerderij aan de Meentweg (olie op doek, 45 x 60 cm).

Noordijk in het kort

Willem Frederik Noordijk werd geboren op 6 mei 1887 te Schiedam. Hij woonde en werkte in Schiedam, Den Haag en vestigde zich vanaf 1919 in Eemnes op Laarderweg 110A. Hij volgde een opleiding tot leraar M.O. tekenen aan de Academie voor Beeldende Kunst te Den Haag van 1914 tot 1917 o.l.v. Frits Jansen. Hij schildert, aquarelleert, tekent (pen en pastel) en etst in impressionistische stijl. In zijn jonge jaren blinkt hij uit in het weergeven van koppen van boeren en Volendamse en Huizer vissers. Zijn voornaamste werken zijn toch wel landschappen, stadsgezichten en dieren.

In een aanbevelingsbrief schrijft hij dat hij er niet zo op gesteld is om persoonlijke zaken te vertellen. Wel vertelt hij met enige trots dat hij 'pensio-nair' (kostleerling of ook wel iemand die een jaargeld ontvangt – volgens het woordenboek) van H.M. koningin Wilhelmina is geweest om zijn studie te kunnen voltooien. Naast veel exposities nam Noordijk ook deel aan een tentoonstelling van Nederlandse Beeldende Kunst in het Rijksmuseum te Amsterdam. Dat leverde de volgende kritiek op: 'Een rijp talent is de heer Noordijk nog niet. Vooral wachte hij zich voor ruwheid in zijn coloriteit'.

W.F. Noordijk – Haven van Eemnes (olie op doek, 30 x 40 cm).

Noordijk was lid van de Amsterdamse Kunstenaars Gilde en aangesloten bij de Vereniging van Beeldende Kunstenaars Laren-Blaricum waarvan o.a. ook Mauve deel uitmaakte. Met het verstrijken der jaren kreeg Noordijk steeds meer waardering bij het publiek. Dat hij ook onder zijn medekunstenaars een goede naam had, mag blijken uit het feit dat hij in Laren zelfs cursussen in anatomie gaf voor kunstenaars.

Hij overleed op 1 november 1970 en werd 83 jaar oud.

Tentoonstelling

Noordijk was een productieve kunstenaar. Je komt zijn schilderijen ook in het buitenland tegen, waar hij regelmatig vertoefde. Ook in Eemnes blijkt in menige huiskamer een 'Noordijk' te hangen. In het Prentenkabinet van het Rijksmuseum zijn werken van hem opgenomen.

Tijd om nader kennis te maken met de kunstuitingen van onze stadgenoot van weleer. Laat u verrassen door de krachtige en soms tere bruine tinten in zijn werk, de herkenbare plekjes langs de dijk en in de polder - proef de sfeer van weleer.

Eerste ruilverkaveling bij Eemnes

ROM VAN DER SCHAAF

Voor verbetering van het gebruik van de polder bij Eemnes zijn er twee ruilverkavelingen geweest. De eerste was omstreeks 1940 en de tweede verspreid over een groot aantal jaren rond 1990. Over beide ruilverkavelingen is uitgebreid geschreven in het boek “Eemland in verandering” (2007). Dit artikel behandelt de eerste ruilverkaveling. Maar eerst worden de hoofdzaken van beide gegeven.

Hoofdzaken van eerste en tweede ruilverkaveling

De eerste ruilverkaveling had de naam “De Eemnesser Polders”. Deze werd uitgevoerd van 1938 t/m 1943 en omvatte 2100 ha. Dat was tweederde van het oppervlak van de hele gemeente. Het belangrijkste voordeel voor de boeren was de bereikbaarheid van de landerijen door de nieuwe wegen in de polder. Het eeuwen oude “recht van overpad” over de lange smalle erfstroken kon toen worden afgeschaft. Slechts een klein deel van de stroken werd samengevoegd, door het dempen van sloten (ca 10%). Zodoende is de indruk van de oorspronkelijke verkaveling behouden. Bij het land oostelijk van de dwarsweteringen, werden veel naastliggende stroken aan dezelfde eigenaar toegewezen, zodat men iets efficiënter kon werken. Maar veel sloten bleven, voor de afvoer van water. Ook werd de Zomerdijk met de waaien gespaard, waardoor die in 2005 kon worden benoemd tot Aardkundig Monument.

De tweede ruilverkaveling werd grotendeels uitgevoerd van 1988 t/m 2002. Deze duurde zo lang doordat het ging om het gehele Eemland (7900 ha in plaats van 2100 ha) en nieuwe landinrichting voor natuur en recreatie. Dus niet alleen voor de boeren. Het belangrijkste voordeel voor de boeren was bij deze ruilverkaveling het verkrijgen van één grote eigen kavel bij de boerderij, waardoor moderne bedrijfsvoering met ligboxenstallen en een groter aantal koeien mogelijk werd. Daartoe was dikwijls verplaatsing van boerderijen nodig, om een grote huiskavel te verkrijgen. Bijna alle boerenbedrijven kwamen in het buitengebied te liggen. Het aantal boerderijen werd gelijktijdig verminderd. In

1940 waren er in Eemnes ongeveer 130 gezinnen met melkkoeien. Een aantal van hen waren voor die tijd grote boeren, maar er waren er veel met minder dan 10 koeien. Alle kleine boeren moesten zorgen voor extra inkomsten. Nu zijn er ruim 20 boeren met economische productie. Maar die leveren samen meer liters melk dan de 130 boeren tezamen omstreeks 1940.

Een belangrijk verschil tussen de eerste en de tweede ruilverkaveling was, dat vroeger formeel alleen de grondeigenaren een partij waren (totaal 372), terwijl bij de latere ruilverkaveling ook diverse andere groepen belanghebbenden hun stem konden doen gelden (totaal 1600). Het werd een Landinrichting voor gebruikers. Dat maakte de hele operatie veel complexer.

Ruilverkaveling “De Eemnesser polders”

Het voorspel

Sedert 1932, het jaar van de afsluiting van de Zuiderzee, werd de polder ten westen van de Eem niet meer overstroomd door het zeewater. Daardoor konden de Wakkerendijk en de dijk van de Meentweg worden afgegraven en verdween de hinder van de "mennegaten" in de dijk, die toegang tot de polder gaven. Voor de economische betekenis van de polder werd het echter ook ervaren als een achteruitgang. Al eeuwen waren de landerijen een gewild object voor belegging, omdat aantrekkelijke inkomsten uit verhuur mogelijk waren door de goede kwaliteit hooigras, gevolgd door naweide. De achteruitgang werd goed getypeerd door het (Utrechts?) Volksblad van 5 november 1938. Die krant schreef: "*Sedert geruime tijd moest men aanzien, dat het polderland verwilderde, door gemis aan bemesting schraal werd en door verwaarlozing op het punt stond een vergeten land te worden, dat zijn rente niet meer opbrengt*". Wat was er aan de hand?

Volgens de inzichten van die periode was dat het volgende. Er was na 1932 geen natuurlijke bemesting meer van de zee. Het gebruik van stalmest of kunstmest werd nu noodzakelijk. Maar verzorging van het land was moeilijk door de zeer smalle lange percelen. Door de opgetreden versnippering bij boedelverdeling waren veel erfstroken slechts 25 tot 40 meter breed en waren de stroken ook in de lengte opgedeeld tussen verschillende erfgenamen. Er waren te veel kleine percelen met een oppervlak van minder dan 1 à 2 ha. Bovendien waren er, door de jaarlijkse verhuur door grootgrondbezitters, op achter elkaar liggende kampen van een erfstrook periodiek wisselingen van huurders. De gebruikers van erfstroken moesten de behandeling van achter elkaar liggende stukken grond onderling afstemmen. Het recht van overpad voor gebruikers van de achterliggende percelen bestond al lang. Daarom was bij Eemnes al in 1569 de regel ingesteld, dat achterlanden in de polder pas na St. Jan, dus na 24 juni, over-

pad uit de voorlanden konden krijgen. Er kon daar dus niet eerder gemaaid worden.

Wegens de overstroming door de zee in de wintermaanden was dat tot aan het gereed komen van de Afsluitdijk echter ook een tamelijk natuurlijke begrenzing. Nu werd het een extra knellend probleem, want het ene perceel was eerder maairijp dan het andere. In de praktijk ging er door overpad ook ongeveer 8% van de grond verloren.

Bij een terugblik in het in 1991 verschenen boek "Vogels in het Eemland" geven de schrijvers met nadruk ook andere oorzaken van de problemen met het grasland. Zij schrijven: "Rond 1930 nam de vraag naar handelshooi landelijk af, doordat de auto het paard verdrong en tevens door een toename aan hooi-

6

DAGBLAD DE GO

Het ruilverkavelingsplan voor den Eemnesserpolder

Binnenkort reeds een begin van uitvoering
STICHTING VAN BOERDERIJEN WORDT MOGELIJK

Vele kilometers verharde weg

Gedeputeerde Staten van Utrecht hebben, zooals wij gisteren meldden, een voorloopig plan vastgesteld van het blok en van de wegen en waterlopen voor de ruilverkaveling van de Eemnesserspolders, dat vergezeld gaat van een kaart door de Centrale Cultuurtechnische Commissie van het blok, de door deze commissie opgemaakte lijst van eigenaren van de in het blok gelegen percelen, alsmede van het door haar uitgebracht advies.

Aan dit advies ontleenen wij o.m. het vol-

blok van ruilverkaveling opgenomen. (Deze gronden zijn nader aangeduid op de ten gemeentehuize van Eemnes ter visie liggende kaart en zijn daarop in rose kleur aangegeven).

Schadeloosstelling.

De eigenaren dezer gronden, voortzoover betreft de perceelsgedeelten gelegen tusschen Drakenburgergracht en nieuw ontworpen Rijksweg, worden, indien zij dat wenschen, in geld of in grond schadeloos gesteld en zijn vrijgesteld van het betalen van ruilverkavelingskosten. Ten aanzien van de overige eigenaren, wier percelen of perceelsgedeelten noodig zijn voor den aanleg van den Rijksweg, zal in verband met hunnen grondafstand c.a. bij de uitvoering der ruilverkaveling een bijzondere regeling worden getroffen.

De oorspronkelijk voorgenomen opneming

In de Gooi- en Eemlander van 9 september 1938 werd acht weken vóór de stemming door de eigenaren een zeer positieve indruk gegeven, alsof de aanleg al zeker was.

productie bij de boeren, die nu minder bijkochten”. Het toenemend gebruik van kunstmest en krachtvoer waren redenen voor minder handelshooi. Verder nam de vraag naar zuivelproducten toe en daarmee de vraag naar weiland. Vooral in de polders te Veld en in de Maatpolders was er een verschuiving van hooiland en hooiweide naar wisselweide.

In 1933 was door het Waterschap al besloten tot aanleg van twee wegen in de Noordpolder te Veld. Namelijk het eerste deel van de huidige Volkersweg en Cors Rijkseweg, tot aan de Zomerdijk. Twee jaar later werden deze wegen en de Zomerdijk bestraat. De landerijen van de Maatpolder en de Noordpolder waren hierdoor beter bereikbaar geworden. Dit was een grote stimulans voor het aanleggen van wegen in de Zuidpolder en Polder Binnendijk. Andere redenen om de ruilverkaveling te beginnen waren: werkverschaffing ivm de crisis, de Pachtwet van 1937 (meerjarige huurcontracten verplicht), mogelijkheid voor nieuwe boerderijen in de polder, Ruilverkavelingswet van 1938 (financiële regeling van de overheid).

Voorbereiding van het plan en stemming

De dijkgraaf Baron Rengers had in 1936 een goede medestander voor de planvorming gekregen, door komst van de nieuwe burgemeester Van Ogtrop. Door hun acties waren er in februari 1937 voldoende vóór-stemmers geregistreerd (>25%), voor het starten van de aanvraag voor ruilverkaveling bij Gedeputeerde Staten. Later in 1937 verschenen er positieve adviezen van de Centrale Cultuurtechnische Adviescommissie. Gelijktijdige uitvoering van verlenging Rijksweg 1 naar Hoevelaken was een punt van financiële betekenis. De kosten van aankoop van de daarvoor benodigde strook grond van 23 ha werd begroot op f80.000,-. Dat bedrag kwam grotendeels beschikbaar voor de ruilverkavelingskas.

Na het gebleken nut van de twee wegen vanaf de Meentweg in de Noordpolder, werden voor toegang vanaf de Wakkerendijk tot de Zuidpolder drie wegen gepland: Stammeweg, Jonge Jaapeweg en Anna Louwenweg. In de noord-zuidrichting werd een aantal dwarswegen halverwege de polder toegevoegd. Zo ontstond de structuur van het huidige wegnnet. De totale lengte van deze met klinkers bestrate wegen was 23 km. Ook werd in de Zuidpolder een nieuwe watering gepland en diverse waterlopen werden verbeterd. Het oppervlak van nieuwe wegen en waterlopen was ca 5% van het totaal.

De stemming was op 4 november 1938. De voorstemmers vertegenwoordigden slechts 20% van het oppervlak. Maar doordat de eigenaren van 60% van het oppervlak niet waren komen stemmen, had volgens de opgestelde regels 80% vóór gestemd. Door Gedeputeerde Staten van Utrecht werd toen de Plaatselijke

De Plaatselijke Commissie vergaderde wekelijks. Van de zes heren op de foto kennen we namen van drie: zittend meest rechts Ruth van 't Klooster, daarnaast Bart Meijer en daarnaast (bij de kachelpijp) burgemeester P. van Ogtrop.

Commissie benoemd. Die bestond formeel uit de volgende personen:

- Voorzitter: Mr. P.A.L. van Ogtrop, burgemeester van Eemnes van 1936 tot 1948 (Wakkerendijk 7).
- Secretaris: D. van Hoepen, tevens gemeentesecretaris en secretaris Waterschap Eemnes (Molenweg 5).
- Lid en tevens plaatsvervangend voorzitter: B.Meijer (landbouwer; Meentweg 47).
- Lid: R.A. van 't Klooster (landbouwer; Wakkerendijk 140).
- Plaatsvervangend lid en deskundige: A.J.Looxma van Welderen baron Rengers (Amersfoort), dijkgraaf van het Waterschap.
- Plaatsvervangend lid: C.G. de Jongh (Melkpad 10 te Hilversum).

Bij de vergaderingen waren meestal meer personen aanwezig. Dikwijls waren dat landmeter J.J.Gorter (Kadaster) en ir. A.G.Swart (Centrale Commissie Cultuurtechniek). Zij hadden beiden ook grote invloed.

Luchtkartering, schatting en bezwaren

Bij deze ruilverkaveling werd voor het eerst in Nederland gebruik gemaakt van luchtkartering voor het snel verkrijgen van goede terreinkaarten. Omdat de

maand mei de meest geschikte maand is voor dit soort fotografie, werden de foto's al gemaakt in mei 1938. Men heeft dus niet gewacht op het formele besluit tot voorbereiding.

Er waren eind 1938 negen schatters benoemd. Zij gingen aan het werk in drie groepjes van drie. De schatters verdienden f5,- per dag. Begin februari 1939 werden proefschattingen gedaan. Dit resulteerde in 5 klassen voor de waarde

Ter controle van de kaarten werden al in mei 1938 tien luchtfoto's gemaakt. Hier het gebied bij Eembrugge. Links boven zijn de eerste gebouwtjes van de latere Ocrietfabriek te zien.

*In februari 1939 begon de schattingsploeg met bepaling van de waarde van het land.
Vlnr: Arie Hoozeboom (tafeldrager), C.L. van Osch (kadaster), Gerrit Rigter (met stok; Kerk-
laan 5, Blaricum), Brand Blom (Meentweg 35), Bep Borsen (Blaricum), Jan Looman (rechts;
Wakkerendijk 100).*

van het land, die lag tussen f1500 en f1800 per hectare, plus een toeslag die werd bepaald door de cultuurtoestand van de grond. De bedragen waren gerelateerd aan de huurwaarde in afgelopen jaren. De geschatte totale waarde van het blok bleek ongeveer 3,5 miljoen gulden; gemiddeld f1631,- per ha. In juni 1939 werden de uitkomsten van de schatting ter visie gelegd. Er waren slechts 10 bezwaren, die door overleg snel werden opgelost. De raming van kosten bedroeg toen f423.000. De eigenaars zouden voor de ruilverkaveling slechts ongeveer f100.000,- moeten betalen, doordat het Rijk het loon en grond voor de Rijksweg ging betalen. Eind 1943 bleek helaas, dat dit bedrag ruim drie maal zo hoog was geworden.

Uitwerking plan en uitvoering

Eind oktober 1939 kon worden begonnen met de kavelindeling. De belangrijkste wensen waren al afgestemd. De hoofdlijn was:

- "Eigenaars-gebruikers" krijgen kavels aan de kant van de Wakkerendijk en Meentweg.

De twee kaartjes van de oude toestand en nieuwe toestand van de Zuidpolder en Polder Binnendijk tonen de gevolgen van de ruilverkaveling. Vooral de aanleg van wegen en de hergroepering van het eigendom van één eigenaar (vet gearceerd) waren een grote verbetering. De brede percelen in de nieuwe toestand geven de samenvoeging van percelen voor de gebruikers, maar de meeste sloten bleven bestaan. Het tracé van Rijksweg 1 is aangegeven, maar de aanleg daarvan moest worden uitgesteld tot na de Tweede Wereldoorlog.

PLAATSELIJK NIEUWS

De Eemnesser ruilverkaveling een Gooisch en nationaal belang

Uiteenzetting van burgemeester Van Ogtrop voor den Bond van R.K. gemeenteraadsleden

Cultuurgrond voor 100 à 150 boerderijen

Afsluiting van de Zuiderzee was een ramp voor Eemnes

• Zaterdagmiddag hield de Bond v. R.K. raadsleden in den Kieskring Weesp te Laren en Eemnes een bijeenkomst, waarbij men eerst in Laren verzamelde om daarna onder leiding van den voorzitter, mr. M. M. G. Th. de Kort uit Bussum, per autobus naar 't Eemnesser gemeentehuis te rijden, waar de burgemeester, mr. P. A. L. van Ogtrop, voor het gezelschap een uiteenzetting zou geven over de Ruilverkaveling.

worden opgelost, mede doordat alle oude rechten komen te vervallen.

Spr. bracht hulde aan de voortvarendheid en het inzicht van minister Steenberghe, die de Kamer heeft voorgesteld de annuïteit op het lage bedrag van 3 % te bepalen. Ook wordt in de kosten voor arbeidsloon door het Rijk 100 % subsidie verleend. Voor de Eemnesser ruilverkaveling bedragen de kosten ruim vier ton, waarvan twee ton voor arbeidsloon. Gebleken is ook reeds, dat een bepaalde steenfabriek, welke het bedrijf moest stopzetten, alleen door de order voor Eemnes nog twee jaar aan den arbeid kan blijven!

Meer cultuurgrond voor het Gooi noodig.

De burgemeester wees nog op de beteekenis van den boerderijbouw en legde er den nadruk op, dat overal in het Gooi de cultuurgrond plaats moet maken voor bouwgrond.

Uit de Gooi- en Eemlander van 1 april 1940 blijkt, dat burgemeester Van Ogtrop op dat moment iets te hoge verwachtingen had. Zijn idee van 100 tot 150 nieuwe boerderijen op totaal 2000 ha was erg kortzichtig.

- Voor de "grote eigenaars geen-gebruikers" grote kavels langs de nieuwe wegen, met de mogelijkheid van bouw van nieuwe boerderijen. Opmerking: Deze doelstelling lijkt heel redelijk. Maar omdat het meeste land gepacht werd, kwamen er ook enkele kavels voor gebruikers verder van de boerderij te liggen.

Men slaagde erin om de kavelindeling zo te maken, dat veel bestaande sloten konden worden gehandhaafd, zonder hoge verrekeningen door verschil in oppervlak. In de Geeren is wel doelbewust de oude grillige indeling opgeheven. De eigenaren gingen snel akkoord met de nieuwe indeling. Tabel 1 geeft het resultaat van de aangepaste kavelindeling voor de eigenaren. Tabel 2 laat zien, dat er tussen Anna Louwenweg en de Vaart vrijwel geen vermindering van de oude erfstroken was, doordat de sloten bleven bestaan.

Tabel 1 Ruilverkaveling 1940

Omschrijving	Voor ruilverk.	Na ruilverk.
Totaal aantal eigenaren	372	315
Aantal eigenaren met minder dan 1 ha	41	24
Aantal eigenaren met 1 tot 5 ha	226	182
Aantal eigenaren met 5 tot 50 ha	103	107
Aantal eigenaren met meer dan 50 ha	2	2
Totaal aantal percelen	1473	593
Aantal percelen kleiner dan 0,5 ha	293	111
Aantal percelen van 0,5 tot 2 ha	843	152
Aantal percelen van 2 tot 5 ha	322	197
Aantal percelen groter dan 5 ha	15	133

Door de ruilverkaveling omstreeks 1940 kwamen er minder kleine eigenaren en minder kleine percelen, hetgeen de efficiëntie voor de boeren verbeterde.

Tabel 2 Aantal erfstroken tussen Anna Louwenweg en Vaart

Jaar van telling	Bij Wakkerendijk	Bij Zuid Ervenweg
1923: kadastrale kaart	67	66
1942: kadastrale kaart	62	63
1989: luchtfoto	57	58

Eeuwen lang werd elke “erfstrook” aangeduid met een eigen naam. Die namen zijn ongeveer 500 jaar geleden bepaald en werden tot ± 1940 dikwijls gebruikt in plaats van de kadastrale perceelnummers, die al in 1832 zijn ingevoerd voor kadastrale registratie. Door dempen van sloten zijn wat stroken samengevoegd.

Zandtrein bij de Anna Louwenweg bij Eemnes-Binnen in november 1939. Rechts achter staat de Pieterskerk. Het smalspoor kruiste de Wakkerendijk tussen de huisnummers 188 en 190, waar slagbomen stonden. Het zand voor aanleg van de wegen in de Zuidpolder kwam van het land dicht bij de Gooiergracht.

Zicht vanuit het bovenraam van Wakkerendijk 164 op de Jonge Jaapeweg in aanleg in november 1939. Burgemeester Van Ogtrop schreef achter op de foto: sloten gegraven; zandkip nog niet gestort.

Zand lossen voor de Kerkeweg in november 1939. Rechts opzichter Jan Scherpenzeel. 2^e van rechts Ruth van 't Klooster (inspectie voor Plaatselijke Commissie).

Het plan voor boerderijbouw werd al snel ontkoppeld van de directe werkzaamheden voor ruilverkaveling. Later werd het idee onder andere vertraagd door de Tweede Wereldoorlog en tenslotte werd het niet uitgevoerd. Voor de boerderijbouw zijn echter in de periode 1939 tot 1941 nog wel tamelijk gedetailleerde voorbereidingen getroffen voor 5 nieuwe boerderijen (eerst was gesproken over meer dan 100). Omstreeks 1955 werden er 3 nieuwe boerderijen gebouwd (Geerenweg 1 en 2 en Stammenweg 1). Naast alle economische overwegingen was er ook overleg met de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten. Daardoor werd de Zomerdijk met alle waaien niet bestemd voor particulieren, maar bleef deze onder beheer van het Waterschap, voornamelijk ter bescherming van de zeldzame vogelsoorten. Na overleg met groepjes belanghebbenden, werd in februari 1940 besloten, dat de meeste eigenaars met ingang van 1 maart 1940 hun nieuwe gebied konden gebruiken alsof het hun bezit was. Dat was nog vóór de formele instemming door Gedeputeerde Staten.

De leiding van de uitvoering lag bij de Nederlandsche Heidemaatschappij (NHM), die een directieket had aan de Wakkerendijk, tegenover Wakkerendijk 190. Een groot probleem was de aanvoer van 50.000 m³ zand voor de wegen. Met een treintje op smalspoor werd dit aangevoerd. Door contracten met enkele boeren-eigenaars kwam het zand van hoger gelegen percelen aan de

westkant van de driest, zowel in de Zuidpolder als in de Noordpolder te Veen. De oude zeedijk van de Meentweg was namelijk al geheel afgegraven bij de bestrating van Volkersweg en Cors Rijkseweg tot aan de Zomerdijk ± 1935. De zeedijk van de Wakkerendijk was gedeeltelijk afgegraven toen de weg werd verbreed ± 1935 en was grotendeels gebruikt door de boeren voor ophoging van hun erf rondom de boerderij. In augustus 1939 begon men met de aanleg van wegen. Wegens strenge vorst moest het werk in twee opeenvolgende winters enkele maanden worden onderbroken. De aanleg van nieuwe wegen en waterlopen kwam gereed in augustus 1942. Vanaf maart 1940 tot in 1942 hadden veel boeren dus nog last van moeilijke toegankelijkheid. In het algemeen had men echter begrip voor de situatie.

Er zijn voor het graafwerk en grondverzet vrijwel uitsluitend werklozen ingeschakeld, voor een loon van f0,24 per uur. Het betrof allemaal handwerk. Er was nog geen gebruik van bulldozers en draglines. De arbeiders kwamen uit een ruime omgeving. Van oktober 1939 tot eind september 1941 waren er veel weken met meer dan 100 mensen uit dezelfde plaats; achtereenvolgens uit Utrecht, Hilversum, Bussum en Amsterdam. De piek van het werk was in 1940, van half juni tot begin december. In die periode had de NHM elke week

Het graafwerk was uitsluitend handwerk, grotendeels door te werk gestelde werklozen. Hier aanleg van de nieuwe Maatwetering in oktober 1940.

*Inspectie door de Plaatselijke Commissie in november 1940. Foto bij de Vaartsteeg bij het ge-
maal. Links: Ruth van 't Klooster; 4^e Gerrit Roodhart (zoon van Teus; Meentweg 57).*

tussen de 300 en 500 arbeiders in dienst. Veel werkers kwamen dagelijks op de fiets.

De resultaten

De doorlooptijd van de uitvoering van de ruilverkaveling van ongeveer 3 jaar vond men in die tijd extreem lang. Het was echter tot dan toe wel de grootste ruilverkaveling van Nederland. In het Archief Eemland te Amersfoort getuigen tientallen kleine informele handgeschreven briefjes van burgemeester Van Ogtrop aan baron Rengers nog van de betrokkenheid van dat tweetal met allerlei lopende zaken. Deze briefjes zijn van de periode januari 1939 tot september 1941. In september 1941 werden de notariële akten van ruilverkaveling getekend bij notaris Schouten te Baarn. Dat was een belangrijke mijlpaal voor de Plaatselijke Commissie.

Volgens de raming van begin 1938 zouden de kosten voor de eigenaren slechts f50,- per ha bedragen (bij gebruik lening f2,50 per ha per jaar gedurende 30 jaar). Door de later gedane concrete schattingen en door extra werkzaamheden tav waterlopen bleken die kosten uiteindelijk ongeveer f170,- per ha (bijna f9,- per ha per jaar).

Opmerking: De waarde van één gulden in 1940 is ± € 6,- in 2000 en ± € 7,20 in 2008.

Slotopmerkingen

Deze tekst over de eerste ruilverkaveling is vooral een verkorte versie van de publicatie in het boek “Eemland in verandering” op blz 65 - 78. Er zijn echter ook kleine toevoegingen en een correctie aangebracht. In een volgend kwartaalblad zal de tweede ruilverkaveling voor Eemnes van globaal 1990 worden behandeld. Dat was de “Ruilverkaveling Eemland”.

Literatuur

De uitwegen in den polder van Eemnes, door Mr. L.J. van Apeldoorn, Amsterdam 1936.

Eemnes, Randgemeente van het Gooi, door Dr. W. Sleumer Tzn, blz 81 en 97-103; uitgave 1950 door Stichting Universitaire Uitgaven, Amsterdam.

Vogels in het Eemland, door J.J. Smit & R.J.S. Terlouw, blz 43 (1991; ISBN 90-6224-170-0).

Eemland in verandering, door Jelle Vervloet en Simon van den Bergh, uitg. Matrijs, Utrecht 2007, ISBN 978 90 5345 3100.

Archief Eemland, archief 0731: Waterschap Eemnes 1864-1963.

Archief Eemland, archief 0732: Plaatselijke Commissie vd ruilverkaveling Eemnesser Polders 1939-1944.

Diverse andere bronnen.

De zandtrein op de Wiggertsweg in de herfst van 1940, dicht bij Eemdijk. Rechts staan drie inspecteurs: met pet is Bart Meijer van de Plaatselijke Commissie; met hoed is iemand van het

Een interview met Eddy van IJken

Zesendertig jaren onafgebroken in de gemeenteraad

JAN DELFGOU

Toen wij Eddy van IJken vroegen of wij een gesprek met hem mochten hebben, was hij daar direct toe bereid. Hij voelde zich zelfs vereerd. En doordat een lichte aardverschuiving de verantwoordelijkheden binnen de gemeenteraad van Eemnes wat had, gewijzigd werd Eddy voor de laatste maanden van de zittingsperiode van de raad tot wethouder gekozen en zaten wij eind 2009, de dag na de Kerst, al tegenover elkaar in zijn wethouderskamer op het gemeentehuis. Met een gepland lege agenda, heerlijk rustig en vooral buitengewoon plezierig.

Opnieuw wethouder (2010).

Eddy is geboren in de novembermaand van 1946 in het ouderlijk huis aan de Laarderweg 50 en groeide op in een protestants-christelijk gezin. Thuis waren ze met vijf kinderen. Hij heeft twee broers en twee zusters. Hij is de middelste.

Hij volgde uiteraard de School met den Bijbel, aan de Laarderweg, waar nu de Rabobank staat. De onderwijzers waren toen meester Van de Meent en meester Kronenburg. Daarna 1 jaar Gymnasium, waarmee hij, zoals hij het zelf uitdrukte, aan het eind van zijn Latijn kwam, en nog 4 jaar naar het Christelijk Lyceum in Hilversum.

Eddy: “Je leerde daar wel wat en daar heb ik nu nog gemak van.”

Geboortehuis aan de Laarderweg 50 te Eemnes.

Toen lonkte het werk en leerde hij ook die kant van het leven kennen binnen het transportbedrijf van zijn vader waarvan ook twee ooms deel uitmaakten. Dat transportbedrijf was toen gevestigd aan de Wakkerendijk bij de haven. En werken moest hij. Hij voelt nog het gewicht van de 50 kg. zware zakken met o.a. meel en suiker die bij het laden en lossen versjouwd moesten worden. Overigens heeft dat harde werken hem ook geleerd letterlijk op eigen benen te staan. Want toen Eddy in 1966 in militaire dienst moest en het bedrijf van zijn vader en ooms later ophield te bestaan, vestigde hij zich na zijn diensttijd in 1968 als zelfstandig transportondernemer met één vrachtwagen aan de Laarderweg.

Direct vanaf het begin maakte hij een forse groei mee. Geparkeerd werd toen nog op het parkeerterrein van het oude voetbalveld, waar nu De Hilt en de huizen van de Hasselaarlaan zijn gebouwd. Dat begon, toen het bedrijf echt hard groeide, problemen te geven. Daardoor werd het in 1973 verplaatst naar de Eemweg in het Eemnesser deel van Eembrugge.

Daar bouwde hij ook zijn woning waar hij is gaan samenwonen met de vrouw die hem twee kinderen schonk waardoor hij inmiddels ook nog de trotse grootvader van drie kleinkinderen is geworden.

Die forse groei zette zich een aantal jaren voort. En met het transport van in het

begin vooral veel tourcaravans en stacaravans groeide het aantal vrachtwagens naar 11.

Gedurende de periode 1979-1980 zakte de caravanbranche wat in met als gevolg daarvan ook een vermindering van het aantal vrachtwagens van 11 naar 4. Maar vanaf 1983 kwam de handel weer duidelijk op gang zodat Eddy gemiddeld toch wel met 7 wagens is blijven rijden. En dan niet alleen in eigen land maar ook in het buitenland waarbij voor wat de caravans betreft het zwaartepunt op Frankrijk en Zwitserland ligt. Om een misvatting te voorkomen vindt Eddy het echter van belang te melden dat het transport van caravans er wellicht in aantal wat uitspringt maar zeker niet het enige is.

Op internet vonden we:

“Eddy van IJken, uw partner als het gaat om vervoer van gewone, maar vooral buitengewone zaken zoals caravans van de kleinste vouwwagen tot het grootste chalet en kantoorunits, schaftwagens, containers, bouwmaterialen enz.”

Wat door Eddy vervoerd kan worden heeft dus bijna geen grenzen.

Want hij is vooral gespecialiseerd in vervoer van breedtetransporten met eigen materiaal en gediplomeerde begeleiders. En u bent ze ongetwijfeld wel eens tegengekomen, zo'n CONVOI EXCEPTIONEL begeleid door die kleine gele au-

Als kind aan het vissen in Zeeland met zijn broers Jan (midden) en Kees (links) (1968).

to's. Hij is inderdaad specialist in hoog, lang en breed.

Eddy: "Vooral de breedte transporten vereisen een goede voorbereiding voor wat betreft vergunningen en begeleiding, teneinde tot een goede uitvoering te komen.

De verste ritten die gemaakt zijn waren naar Irak, in 1976. Mijn medewerkers, Alex van Leeuwen en Rob Wieggers zijn daar toen naar toe geweest en waren drie weken onderweg."

Al jaren wordt de planning in het bedrijf door zijn broer Kees gedaan, terwijl ook zijn zoon Raymond in het bedrijf werkzaam is.

Met zoon op de bank (1977) (met ruim kapsel).

De voltallige gemeenteraad in 1993, met Eddy als wethouder.

De eerste vrachtwagen, geparkeerd op het Sneepaadje, de huidige Hasselaarlaan (1968).

Het inmiddels uitgebreide wagenpark, op het parkeerterrein van de voetbalvereniging, bij de speeltuin, nu Hasselaarlaan (1972).

Het wonen in Eembrugge

Ook het wonen in Eembrugge ervaart Eddy als bijzonder plezierig. Vooral ook doordat daar in de loop van de jaren een aantal kleine bedrijven aan de Eemweg is verplaatst en er meer gezinnen met kinderen zijn komen wonen. Voor die kinderen wordt veel georganiseerd en door die kinderen als binding is er een goede onderlinge band gegroeid, binnen een kleine gemeenschap waar lief en leed gedeeld wordt

Eddy: “Een van de hoogtepunten was de jaarlijkse voetbalwedstrijd tussen jong en oud Eembrugge waarbij het er zowel tijdens als na de wedstrijd altijd heet aan toe ging. Verder ook de schaatsmarathon die gehouden werd in Eembrugge om het Ocrieteiland op de rivier de Eem. Dat was altijd een groot spektakel. Maar voor een kleine gemeenschap wel een hele organisatie waarbij gelukkig veel Eemnessers met plezier kwamen helpen. En dat daar na de wedstrijd, als alles rond is een feestje aan wordt gekoppeld spreekt natuurlijk voor zich. Ook leuk is de jaarlijkse fietstocht op Tweede Pinksterdag, waarbij een fors aantal Eembruggers een stuk gaat fietsen met uiteraard de broodnodige pauzes.”

De politiek

Velen van u kennen Eddy haast vanzelfsprekend alleen als het lid van de gemeenteraad. En wetende dat de vader van Eddy tot aan zijn overlijden in 1965, dertien jaar wethouder van Eemnes is geweest, ligt de veronderstelling voor de

hand dat Eddy het met politiek bezig zijn van huis uit heeft meegekregen. Maar die stelling gaat niet op. Uiteraard werd er thuis wel eens over gemeentepolitiek gesproken maar dat had op Eddy verder geen enkele invloed. En ook na zijn diensttijd, toen hij toch wat meer rond had gekeken en ook de meningsvorming wat meer politiek gericht zou kunnen zijn, werd er bij Eddy nog niets wakker. Dat kwam pas in het begin van de jaren zeventig toen hij en een aantal gelijkgestemde vrienden geconfronteerd werden met de mogelijke opgedrongen uitbouw van hun geliefde gemeente Eemnes tot 20.000 inwoners. Eemnes was namelijk door hogerhand, van overheidswege, zoals dat wordt genoemd, aangegeven als groeigemeente. En of ze dat aantal daarvoor benodigde woningen maar even in hun toekomstplannen wilden inpassen. En dat was toch wel een verrassing waarmee men werd geconfronteerd. Echt wel wat te veel van het goede. En Eddy en zijn vrienden vonden dat ze dat moesten trachten af te remmen en zich daar toch tegen moesten verzetten. En dat kon maar op één manier, een politieke partij oprichten en mee gaan doen met de eerstvolgende gemeenteraadsverkiezingen.

En zo werd de partij DorpsBelang opgericht die zich in 1974, met Eddy als lijststaandevoerder, presenteerde en ook direct met één zetel in de raad kwam. Die raad bestond toen nog uit 11 leden waarvan in 1974 het bijzondere was dat er van de elf gekozen leden behalve Eddy nog zes nieuw waren.

Nadien heeft DorpsBelang een gestage groei doorgemaakt en is een vast onderdeel van de plaatselijke politiek geworden.

Geparkeerd in de woestijn in het Midden-Oosten (1976).

Op weg naar Zwitserland (1999).

Overigens mag op deze plek worden opgemerkt dat Eddy van IJken vanaf 1974 tot aan 2010 onafgebroken lid van de gemeenteraad is gebleven en van 1990 tot 1994 ook wethouder en dat hij ook ruim de tijd nog heeft meegemaakt dat je èn raadslid èn wethouder kon zijn waardoor je bij je eigen voorstellen, die je als wethouder inbracht, als raadslid vóór kon stemmen.

(Dit zgn. monistische systeem is met ingang van de verkiezingen van maart 2002 veranderd door het invoeren van het zgn. dualistische systeem, waarbij wethouders ook van buiten de gemeenteraad kunnen worden voorgedragen, gekozen en aangesteld en dus geen lid zijn van de gemeenteraad en dus ook geen stemrecht meer hebben).

Vanaf 1974 tot 2010 zijn echter wel 36 jaren oftewel 9 raadsperiodes, waarin Eddy in drie gemeentehuizen heeft vergaderd en gewerkt en heeft samengewerkt met zeven verschillende burgemeesters. En als we dit in januari schrijven zijn de gemeenteraadsverkiezingen van maart 2010 al weer in zicht en heeft Eddy het voornemen ook de tiende raadsperiode als voorman van zijn Dorps-Belang binnen te stappen.

De geachte lezer van dit verhaal weet inmiddels hoe dat is afgelopen.

Nieuw in de raad betekent letterlijk groen zijn en nog heel veel moeten leren en

ervaring opdoen. Daarbij merken wij echter op dat Eddy door de langdurige ervaring inmiddels vooral bekend staat vanwege zijn enorme dossierkennis. Als we hem daarover vragen reageert hij met vooral te wijzen op zijn goede geheugen wat hem in zijn werk goed van pas komt.

Eddy: “Maar dossierkennis is voor mij vanaf het begin ook een grote noodzaak geweest om mij met een aantal grootheden in de gemeentepolitiek te kunnen meten en mij staande te kunnen houden.

Toen ik in 1974 in de raad kwam, speelden de bestemmingsplannen Wakkerendijk en Meentweg en moest ik mij in korte tijd heel veel kennis eigen maken. En nog weet ik hoe ik bij de behandeling van dat onderwerp, toen ik daarover zelf ook het woord moest voeren, door ervaren rotten onderuit werd gehaald. En dat gebeurde ook bij andere onderwerpen. En met veel respect noem ik de namen van mannen als Roel Terlien en Lammert van der Sleet waarvan ik, noodgedwongen, heel veel geleerd heb, totdat zij, als mijn gelijke, ook naar mij gingen luisteren en ik niet meer op beginnersfouten kon worden betrapt.

Wat bij mij dan ook voorop blijft staan is het respect dat je voor je mederaadsleden moet blijven houden terwijl je over een bepaald onderwerp toch ook

De ijsmeesters op de bevroren Eem, voor de schaatsmarathon (1980) v.l.n.r. Eddy van IJken, Aart de Ruygt, Jan Schuurman en Elias van IJken.

ernstig van mening met elkaar kan verschillen. En het moet mij van het hart dat ik dat gedurende de laatste verwickelingen in de raad, waar het soms hoog opliep, bij een aantal mederaadsleden toch wel heb gemist.”

Wat Eddy ook van het hart moet, is dat raadsleden en wethouders door de buitenwacht veelal beoordeeld worden naar aanleiding van hun optreden tijdens een gemeenteraads- of commissievergadering. Wat dan veelal buiten beschouwing blijft is het groot aantal uren van voorbereiding van meerdere dossiers

Doordat hij al lang in de raad zit, is hij al vele jaren ook de nestor van dat gezelschap, wat met zich meebrengt dat door hem bij een gaande en komende burgemeester ook het woord moet worden gevoerd.

Eddy: “Hoewel ik daarvoor altijd nog wel een beetje zenuwachtig ben, gaat mij dat behoorlijk goed af. Het kost mij alleen steeds erg veel voorbereiding om een passende toespraak te houden. Toch vind ik dat leuk om te doen. Toen ik in 1990 net veertien dagen wethouder was, moest ik als loco-burge-

De brug bij Eembrugge.

De Eem bij Eembrugge.

meester ook een toespraak houden voor dertig Engelse bevrijders. Dat was echt zwaar, want mijn Engels is niet zo vloeiend. Dus, net als een schooljongen, een keer of vijf per dag hardop van papier thuis geoefend. En toen ging het goed, wat uiteraard een hele opluchting was.”

Eddy prijst zich gelukkig dat de standpunten en gedachten van zijn partij DorpsBelang door een fors aantal Eemnessers wordt gedeeld waardoor ze nu (januari) met 3 mensen in de raad zitten

De zorg over zaken als waarvoor DorpsBelang in feite is opgericht is door de jaren heen steeds gebleven en bepaalt nog steeds als een rode draad zijn manier van denken en handelen. En op de vraag waar hij nu uiteindelijk naar streeft en hoe hij dan vindt hoe Eemnes zou moeten zijn of worden antwoordt hij heel eenvoudig: *“Een aantrekkelijk karakteristiek en aardig dorp.”*

En op de opmerking dat alle raadsleden die een andere mening hebben dan hij, in principe toch ook het beste met hun dorp voor hebben, komt Eddy met de reactie dat als sommigen, wat de uitgroei van Eemnes betreft, dan hun zin zullen krijgen het volgens hem geen aardig dorp meer zal zijn.

Belangstelling voor wielrennen, een ware passie.

Eddy is een beschouwend sportliefhebber met naast voetbal (Ajax en Sparta) ook wielrennen.

Eddy: “Ik ben in 1966 nog naar die Europacupwedstrijd Ajax-Liverpool geweest, waar je door de dichte mist haast niks van de wedstrijd zag maar toch was het mooi.”

En waar van huis uit op zondag niet werd gesport of naar sportwedstrijden werd gekeken, werd wel naar de radio en later naar de TV geluisterd en gekeken. En wat Eddy betreft waren dat in de weekenden vooral de verslagen van wielervedstrijden over de Belgische radio met als verslaggever de toen zeer bekende Jan Wouters. Een uitstekende verslaggever met een prachtig taalgebruik.

Verder werden vanuit de krant alle mogelijke klassementen bijgehouden.

De toenmalige nationale vedetten waren Wim van Est en Woutje Wagtmans en later Jan Jansen en Joop Zoetemelk. En van hen hield Eddy precies bij hoe en waar zij reden.

En doordat het bloed nu eenmaal kruipt waar het niet gaan kan, werd luisteren naar al die verslagen al gauw omgezet in kijken naar en werd Eddy toeschouwer van veel grote en belangrijke wielercourses in binnen en vooral ook buitenland. Dat resulteerde ook in het bijwonen van alle jaarlijks georganiseerde wereldkampioenschappen op de weg, waarvan er op elke vijf wedstrijden in Europa ook één in een ander werelddeel wordt gehouden en waarvan hij er inmiddels 28 heeft bezocht. Dat heeft hem al op heel veel mooie plekken gebracht. En door een aantal dagen langer te blijven werd het meestal een echte vakantie-trip. Daarvoor moet natuurlijk wel steeds de reis en het verblijf in hotel worden georganiseerd en wellicht omdat Eddy daar ervaring in heeft, regelt hij dat inmiddels jaarlijks voor een groep van rond de 25 andere wielervanaten.

De eerstvolgende wiel-WK is in Australië en dat is bij nader inzien toch wel een eind weg en Eddy ziet wel wat tegen die lange reis op. De beslissing is dan ook nog niet genomen. Het bloed blijft echter wel kriebelen.

Hoewel Eddy zelf nooit aan wedstrijden heeft meegedaan is de fiets waarmee hij zich eventueel dagelijks voortbeweegt wel een echte.

Eddy: “Doordat ik die sport al lang volg, weet ik er natuurlijk wel wat van. Dat moet echter niet overschat worden. Zo heb ik nog nooit een tourtoto gewonnen. Maar het is een prachtige sport om te volgen en het wordt vaak in een gezellige ambiance gehouden.”

Eddy van IJken voelde zich vereerd dat wij een gesprek met hem wilden hebben en voor ons was het een genoegen het resultaat daarvan om te zetten in een verhaal.

Bedankt voor het uitermate plezierige contact en het allerbeste toegewenst.

Recht in de leer?

Eemnes van reformatie tot Franse tijd

JAN OUT

Begin 2007 ging op initiatief van de Stichting Tussen Vecht en Eem een onderzoeksproject van start: 'Katholiek & protestant tussen Vecht & Eem, ca. 1550-1750'. We weten globaal wel hoe tijdens de reformatie de overgang van katholiek naar protestant is verlopen, maar de precieze gang van zaken is lang niet overal bekend, evenmin als de wijze waarop protestanten en katholieken na de reformatie met elkaar omgingen. Een aantal leden van aangesloten organisaties in het gebied tussen Vecht en Eem heeft getracht een beeld te schetsen van wat er plaatselijk in de regio gebeurde. Dit is het resultaat van het onderzoek betreffende Eemnes.

De jaren rond de reformatie, eind 16^e eeuw, zijn warrig en vrij moeilijk te reconstrueren. Veel gegevens ontbreken. Hoe dachten gewone mensen over de ontwikkelingen op kerkelijk gebied? Waren ze er druk mee bezig? Gaf dat spanningen binnen de gemeenschap?

Er is niet veel over terug te vinden op lokaal niveau. Wel vinden we berichten over moeilijke leefomstandigheden voor de bewoners van het platteland. Veel troepenverplaatsingen tijdens de Tachtigjarige Oorlog van zowel Spaanse als 'Staatse' kant teisterden de boerenbevolking. Verplichte inkwartiering, gedwongen leveranties en brandschattingen kwamen veelvuldig voor. Bovendien waren er overstromingen en uitbraak van epidemieën. Dat raakte mensen direct in hun bestaan. Daarom denk ik, dat de theologische discussies en nieuwe voorschriften rond kerkelijke bedieningen de plattelanders niet erg hebben beziggehouden.

In de beide Eemnessen zal dat vermoedelijk ook zo zijn geweest. Twee zelfstandige stadjes met ieder een eigen bestuur en eigen parochiekerken. Eemnes-

Dit artikel is met toestemming overgenomen uit Tussen Vecht en Eem, nummer 3 van 2009.

Buiten (ook: Buitendijk genoemd), stad sinds 1352, was het grootst en had ook de grootste kerk: de St.-Nicolaaskerk. Het bevolkingsaantal wordt begin 17^e eeuw geschat op zo'n 760 inwoners. Eemnes-Binnen (oftewel Binnendijk), klein en leunend tegen het huidige Baarn, was sinds 1439 stad en had de kleine St.-Pieterskerk, tegenwoordig beter bekend als 'het dikke torentje'. Hier woonden ongeveer 260 personen.¹

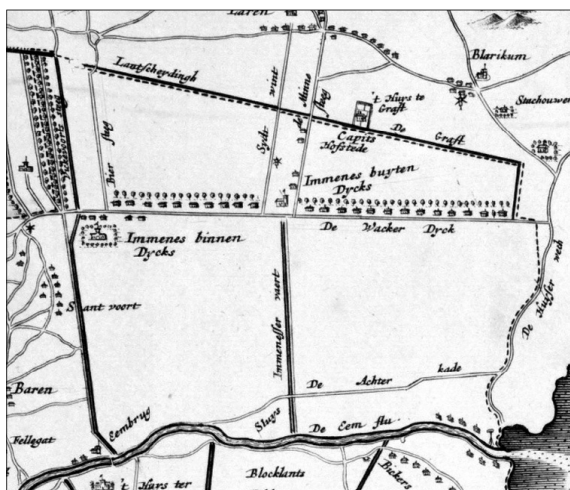
In 1564 wordt de 24-jarige Peter Simonsz pastoor van de Binnendijkse parochie. In de kerk van Eemnes-Buiten krijgt Dirk Rijxssz in 1567 zijn aanstelling. Hij is een voormalige monnik van de St.-Paulusabdij in Utrecht.² Deze laatste pastoor wordt, of hij wil of niet, hoofdpersoon in de komende kerkelijke ontwikkelingen binnen Eemnes.

Een kerkvisitatie in Binnendijk

Op 11 en 12 maart 1568 vindt er in de St.-Pietersparochie van Eemnes-Binnen een kerkvisitatie plaats onder leiding van Florentius van Heermale. Het verslag hiervan is bewaard en geeft een aardige momentopname van het reilen en zeilen van de parochie. Van pastoor Peter Simonsz. wordt gemeld, dat hij graag een glaasje bier drinkt, maar zijn werkzaamheden goed verricht. Hij is celibitair en woont samen met zijn moeder en zijn zus in de pastorie. Voor het opdra-

gen van missen op de verschillende altaren in de kerk ontvangt hij vergoedingen. Hij krijgt ook een vast bedrag per huisgezin en tevens biechtgeld, communiegeld, hoogtijgeld, kraamgeld en dergelijke. De pastoor zelf vindt deze parochie geen vetpot. Hij is daarom enige maanden onder andere in Loenen geweest om een beter betalende parochie te zoeken, maar dat is hem niet gelukt. Tijdens zijn afwezigheid hebben een kapelaan uit Baarn en een minderbroeder uit Amersfoort hem vervangen.

Het meeste kerkgeld komt uit de verpachting van de Zuidwend, gemeenschapsgrond ter plaatse van een afgegraven dijk. De Eemnessers hebben deze inkomsten rond 1490 (in dit jaar geschiedt de schenking door de Binnendijkers) aan de 'kerkfabrieken' van beide Eemnesser kerken geschon-

Eemnes op de kaart 'Comitatus Hollandiae et Dominii Ultraiectini (...)' uit ca. 1685 van F. de Wit (noorden rechts). Rechts van het midden de Nicolaaskerk van Eemnes-Buitendijk, links in de gestippelde rechthoek de Pieterskerk van Eemnes-Binnendijk.

ken. Hiervan worden kerkreparaties, de armenzorg, bisschoppelijke bedieningen, bekostiging van de pastoor en enige middeleeuwse tijsen en tafelgelden en overige gemeenschapslasten betaald. Ook de koster, die tevens schoolmeester is, krijgt grotendeels 'uit de Zuidwend' zijn salaris. Het kostershuis wordt net als de school door de kerkmeesters onderhouden.³

Spaans geweld in Eemland

De Tachtigjarige Oorlog geeft het platteland veel overlast. De bewoners van de dorpen worden geteisterd door troepen, die doorgaans verwoestende sporen achterlaten. Door ligging van de Eemnessen tussen de diverse keren belegerde steden Amersfoort en Naarden trokken er vaak op buit beluste soldaten door. In 1571 gingen Spanjaarden brandschattend door het Sticht, het jaar erop trokken geuzen vanuit Naarden plunderend in de richting van Amersfoort. De door hen verlaten stad werd vervolgens grotendeels uitgemoord door de Spaanse troepen!

In 1574 worden de Eemnessen genoemd bij de geteisterde plaatsen, die zwaar van de inkwartiering van Spaanse vendels hadden te lijden. Na hun vertrek in november keerden zij in december alweer terug en leefden er 'viantsgewys'. De St.-Nicolaaskerk van Eemnes-Buiten ontkwam niet aan brandstichting: alleen de muren en de toren bleven staan. Geld en goederen waren een voortdurende eis van deze en andere troepen. Pas na de Pacificatie van Gent in september 1576 trokken de Spaanse troepen zich enige tijd terug.

De bewoners van Eemnes moeten zowel Spanjaarden als geuzen gevreesd en misschien wel gehaat hebben. Wat die laatste groepering betreft, is een opmerking in het genoemde visitatieverslag van Eemnes-Binnen (1568) interessant. De 72-jarige Hendrik Wegensz noemt bij de onkosten, die de gemeenschap zonal betalen moet (bijvoorbeeld de kosten van het graven van de vaart), ook de kosten van alle onraad, die de gemeente overkomt, '*als in dit guesenspel*'. Waarschijnlijk bedoelt hij hiermee de beeldenstorm, die twee jaar eerder in september/oktober 1566 in de Noordelijke Nederlanden plaatsvond.

Of deze gebeurtenissen van invloed zijn geweest op de gevoelens over en beleving van de religie is niet na te gaan. Maar het is in te denken, dat de vernieling van hun kerk door (katholieke) Spaanse soldaten en de beeldenstorm door de geuzen en hun aanhang in de ogen van de Eemnesser bevolking een zwaar vergrijp was, niet strokend met haar christelijke opvattingen. De verwoesting van de kerk noodzaakte de Eemnessers van Buitendijk om in de school te gaan kerken.

De overgang naar de nieuwe religie

De Staten van Utrecht ordonneren op 18 juni 1580, dat alle kerken in handen van aanhangers van de 'gereformeerde' (d.w.z. hervormde) religie gesteld moe-

ten worden. Op 26 juli 1581 gaat door het aannemen van het *Plakkaat van Verlatinghe* de rechtsmacht van de Spaanse koning over op de Staten van Utrecht. In augustus van dat jaar verbieden de Staten alle ingezetenen om de Roomse religie uit te oefenen. Overtreders wachten forse straffen: 25 gouden realen boete voor degene die godsdienstoefening gehouden heeft, 25 gouden realen voor de ambtenaren die het niet belet hebben. Alle aanwezigen verbeuren hun *'opperste kleet'*. Pastoors die hun ambt nog uitoefenen, mogen preken zonder iets tegen de reformatie in te brengen of de roomse religie aan te bevelen. Zij mogen dopen zonder Roomse ceremoniën ... en nog veel andere ge- en verboden.⁴

Uit een rekest van juni 1582 van twee pastoors om volgens de gegeven voorschriften te mogen preken blijkt, dat onder andere in Eemnes de pastoor het preken op de oude manier niet was verboden. Kennelijk had hij geen toestemming gevraagd om als predikant te worden aangesteld en deed hij zijn kerkdienst nog geruime tijd op de oude, roomse wijze.⁵ Een melding van 19 februari 1588 luidt: Lambertus van den Brink, die door Eemnes als predikant gevraagd is, blijft te Leusden. Was deze bedoeld als assistent of ter vervanging van de Eemnesser pastoor? Dit is (nog) niet bekend. Bovendien wordt in dat jaar door de ontvanger van de inkomsten van geestelijke goederen gemeld, dat het innen hiervan moeilijk is, vanwege 'de vijand'. Zal hij hiermee de Spanjaarden of plaatselijke (katholieke) weerstand bedoeld hebben?⁶

Pastoor of dominee?

Op 3 juli 1593 wordt in de Synode bepaald, dat de kerken op het platteland gevisiteerd zullen worden. In september brengt de visitatiecommissie verslag uit. Over de kerk van Eemnes-Buiten zegt zij: *'(...) de staet der kerck aldaer gevonden te hebben een woeste plaets'*. Daarom kerkt men in de school. Dirck Rijxsz is er al 26 jaar de bedienaar. Hij woont in een goed huis, dat door de parochie onderhouden wordt. Zijn jaartraktament bedraagt 100 gulden. Hij preekt er zomer en winter om 9 uur. Hij is tevens secretaris van het dorpsbestuur, waarvan hij ook zijn verdiensten heeft, overigens *'tegen verscheyden expresse apostolische regulen'*.⁷ Hij is getrouwd, weliswaar zonder de verplichte afkondingen en alleen ten overstaan van een pastoor, en hij is *'beladen met vele kinderen'*. Hij heeft zich nooit bij de gereformeerde kerk aangesloten, wel *'hebbende eenighe uiterlijcke apparentie (=uiterlijk vertoon) (...) tot de Reformatie'*. Hij is bereid om zich aan een examen te onderwerpen.

De kerkmeesters worden als vanouds gekozen uit een dubbeltal en door de maarschalk van Eemland – eenzelfde functie als de baljuw in het Gooi – beëdigd. Kerkgoederen zouden er niet zijn, maar de commissie ziet in de legger van de Beheerskamer te Utrecht een opbrengst gemeld uit *'gemeyne landen'* van f 317,15. In Buitendijk is Lambrecht Gerritz koster en schoolmeester. Hij

De Nicolaaskerk van Eemnes-Buiten, gebouwd in de 14^e eeuw en in 1852 geschilderd door Jan Fabius Jczn (1820-1889). Rechts de al lang niet meer bestaande pastorie (coll. Historische Kring Eemnes).

ontvangt een stuiver per maand uit elk huis (circa 100 huizen, dus *f* 5 per maand, dat is *f* 60 per jaar) en tevens het schoolgeld.

Over de kerk van Eemnes-Binnen meldt de visitatiecommissie: Dirk Rijxssz van Buitendijk doet ook hier de diensten. Hij preekt in de zomer om 7 uur 's morgens, in de winter om 12 uur. Hij ontvangt *f* 40 per jaar, dat, bij gebrek aan kerkelijke goederen, uit een omslag wordt verkregen. De kerk verkeert in goede staat maar is '*noch vol van der oude afgoderie*'. Het pastoorshuis, overigens niet door Dirk bewoond, is in orde. Ook hier worden de twee kerkmeesters uit een dubbeltal door de parochie gekozen en door de maarschalk bevestigd. Men heeft vóór 1580 ten bate van de parochie en met goedvinden van de bisschop een vicarie gekocht⁸. Overigens staan opnieuw in de Utrechtse beheerskamer goederen vermeld, die aan deze pastorie behoren, maar die voor de commissie verzwegen zijn. De in Eemnes geboren Pieter Timensz is in Binnendijk koster en schoolmeester. Hij ontvangt *f* 26 per jaar en heeft een goede woning⁹.

Of pastoor Dirk Rijxssz nu echt dominee is geworden, valt te betwijfelen. In

april 1599 wordt in de Classis van Amstelland en het Gooi te Amsterdam gemeld, dat in Eemnes en Ankeveen *'op zijn papest gepredickt, gedoopt ende gebiecht wort tot groote ergenisse der ommeliggende Kercke'*.¹⁰ De Hollandse Synode (!) stuurt het jaar daarop twee gedeputeerden op pad om een onderzoek te doen naar de 'misstanden' binnen de Utrechtse kerken. Op grond van getuigenverklaringen concluderen zij, dat Dirk Rijxssz in Eemnes inderdaad rooms is gebleven en daar op katholieke wijze diensten verricht. *'Tot Eemnes staet een paep, diewelcke weleer scheen hem te willen begeven tot die Reformatie. Maer daerna dat teruggestelt hebbende, blijft een paep. Houdt in alles den pausdom staende'*.¹¹

Een lijst met bedienaars in de Eemlandse dorpen uit 1601-1602 meldt over Eemnes: daar staat nog *'den olden paep'* die daar wel 36 jaar is geweest. Hij heet Cornelis (moet Dirk zijn) Rijxssz en komt uit Amersfoort; daar ging hij ook kinderen dopen.¹² Op 3 oktober 1605 wordt pastoor Dirk Rijxssz opgevolgd door de predikant Hendrick Martensz van der Pol (Pollius). Hiermee kreeg Eemnes zijn eerste 'echte' hervormde predikant.

Twee Eemnesser gemeenten

Uit het verslag van de Synode te Utrecht van 8-10 juni 1606: *'Den staet der kercke aldaer (Eemnes-Buiten) gevonden te hebben een woeste plaetse'*. Dominee van beide Eemnessen, Hendrick Martensz klaagt dat hij geen toegang heeft tot de kerk van Eemnes-Binnen, omdat de *'huyslieden hem voorwierpen, dat hij eerst zijn commissie daertoe moste hebben van de E. Heren Staten.'* Heer Joost, secretaris van Eemnes-Binnen, is volgens de predikant een gewezen parochiepriester, die er de kinderen doopt. Bovendien zegt hij, dat de pastoors uit Blaricum en Hilversum een grote invloed hebben en de Eemnessers bij hen uitnodigen. Heer Joost zou ook in Baarn en Ter Eem zijn werkzaamheden verrichten. Ook de Baarnse predi-

Deze Piëta is eind 15e eeuw vervaardigd in Utrecht (atelier Adriaan van Wesel?). Bij de overgang naar de hervormde religie is het van de kerk in Buitendijk overgebracht naar de katholieke schuurkerk, waar het in het midden boven het altaar stond opgesteld. Nu bevindt het zich achter in de St.-Nicolaaskerk.

kant klaagt, dat heer Joost hem belemmert in de bediening van de doop en er veel kinderen doopt! Hendrick Martensz verklaart verder in Eemnes-Buiten ongeveer 200 toehoorders te hebben. Men zingt er nog geen psalmen en er wordt ook geen avondmaal gehouden. Hij heeft enige tijd de school bediend. Hij klaagt over zijn kleine behuizing. Hij heeft niet eens plaats om zijn turf op te slaan! De plaatselijke overheid heeft hem bovendien verboden (elders?) te gaan studeren. Omdat hij dit al te gortig vond, heeft hij hen met dit verbod doorverwezen naar de Staten van Utrecht.¹³

Men is begonnen met de wederopbouw van de grote kerk. In 1604 wordt er al een nieuwe preekstoel aangeschaft die, zoals een opschrift vermeldt, door de weduwe Pietergen Geerbrans wordt betaald. Drie jaar later volgt een Tien-Gebodenbord. Onderop staat de tekst: *‘Jacobgen Gerbers dochter; vreest Godt en onderhout Sijn ghebot, 1607’*. In 1612 volgt een bord met daarop de Apostolische Geloofsbelijdenis. En enkele jaren later, in 1618, wordt het schip van de kerk van het voormalige priesterkoor gescheiden door een prachtig koorhek.¹⁴ Hiermee wordt de kerk duidelijk ingericht voor de gereformeerde eredienst. De kerkmeesters konden dit betalen uit de opbrengsten van de Zuidwend.

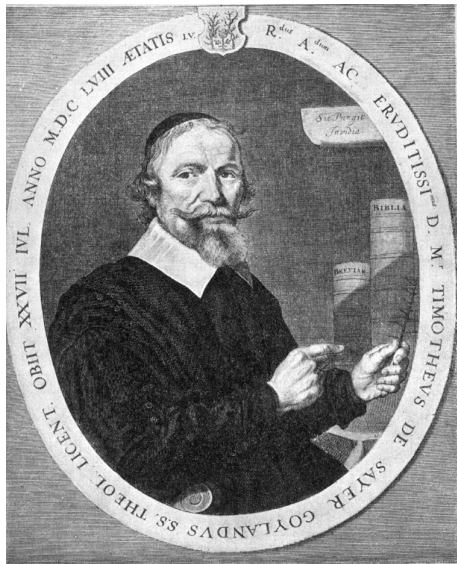
Er is overigens een hoog opgelopen ruzie over die opbrengsten. De grondeigenaars van de aanliggende Zuidpolder eisen dit geld op. Dreigementen worden geuit en enkele lieden moeten ervoor zorgen, dat er geen *‘doodslagen’* vallen! De geërfden uit de aanliggende Noordpolder vragen het Hof van Utrecht een uitspraak te doen, hetgeen op 1 april 1615 geschiedt: de kerk wordt in haar recht bevestigd.¹⁵

Dominee Hendrick Martensz van der Pol krijgt op 18 juni 1612 zijn officiële aanstelling om ook de kerk van Binnendijk te bedienen. Dat doet hij niet lang meer, want het jaar daarop wordt ds. Joannes Brouwers als predikant van beide hervormde kerken aangesteld (tot 1623). Voorheen was deze dominee remonstrants gezind, maar dit had hij, door ondertekening in 1619 van de formulieren van enigheid – twee belijdenisgeschriften en de Dordtse leerregels – herroepen. De Nationale Synode in Dordrecht had daar genoeg mee genomen, zodat hij in de Synodale vergadering in Utrecht *‘met vreuchden opgenomen’* werd.¹⁶

In 1615 is er een incident. De schout van Binnendijk voert een proces tegen herbergier Evert Jansz. van Buitendijk *‘wegens zondagschennis door het toelaten van drinken en spelen in de herberg onder de predicatie’*. De afloop is niet bekend, maar er zal wel een boete geëist en betaald zijn.¹⁷

Nieuwe kerkorde

Het dorpsonderwijs gaat strenger gecontroleerd worden. De Nationale Synode van Dordrecht voert op 30 november 1618 een nieuwe kerkorde in. Bepalingen betreffende het onderwijs zijn: de schoolmeester moet het hele jaar les geven, er moet controle zijn op de catechisatie en gebruikte boeken volgens de gere-

De Blaricummer Tijmen de Saaijer was één van de priesters in de 'schuilkerktijd', die in Eemnes werkzaam was. Hij werd na 1644 pastoor van Hilversum, van waaruit hij alleen nog Eemnes-Binnen bediende. Eemnes-Buiten deelde zijn pastoor met Laren.

formeerde levensvisie. Ook moet de godsdienstige gezindheid van de schoolmeesters beter gecontroleerd worden en moet men strijden tegen de roomse gebruiken: kinderen mogen niet naar paapse scholen of bij klopjes – celibatair levende vrome vrouwen – les krijgen. De schoolmeesters moeten bij hun aanstelling het ‘formulierenboek’, waarin de drie formulieren van enigheid staan genoteerd, ter instemming tekenen.¹⁸

In 1623 vertrekt ds. J. Brouwers naar Purmerend. Maar heel kort is ds. Otto C. van Hasselt Swanenburg de nieuwe predikant in beide hervormde kerken. In 1624 overlijdt hij en dan wordt de predikant Anthonius Hornhovius zijn opvolger. Deze was aanvankelijk aanhanger van de remonstranten en daarom enige tijd geschorst. Maar na een schriftelijke bereidverklaring de Dordtse synodebesluiten te aanvaarden (akte van reconciliatie 1623) en een nader onderzoek in de Classis

Amersfoort werd hij weer beroepbaar gesteld. Een door hem in 1626 geschreven boekje met een oproep tot toenadering tot en vrede met de remonstranten werd slecht ontvangen. Hij moest alle exemplaren bij de Staten-Generaal in Den Haag komen inleveren, maar hij behield zijn ambt.¹⁹

Bijzonder is, dat er tijdens zijn pastoraat twee nieuwe klokken in de toren van Eemnes-Binnen komen. Ze zijn gegoten door de Enkhuizer gieter Evert Splinter. De grootste met een afbeelding van St.-Petrus heeft als randschrift: *‘Sunte Pieter is min naem, tot godes dienst ben ick beqaem, den levendigen rope ick, den dooden over luide ick, anno. 1637 everhardus splinter me fecit enchusae’*. En dat terwijl er bij de Classis juist vaak geklaagd wordt over dat oude roomse gebruik van het overluiden van de doden! Proeven we toch nog een uiting van het oude geloof? De kleinste klok heeft als randschrift: *‘Si Deus pro nobis quis contra nos, everardus splinter me fecit enchusae anno. 1637,’* wat betekent: ‘Als God voor ons is, wie is dan nog tegen ons!’

Hornhovius, die als veldprediker onder andere aanwezig is bij de belegering

van Den Bosch in 1629, blijft bijna twee decennia in Eemnes. In 1641 vraagt hij ontslag en vertrekt hij voor de VOC naar Ceylon. Zijn opvolger is ds. J. Flaman, die negen jaar later, in 1650, komt te overlijden. Kennelijk vindt men het dan nodig om beide gemeenten te verzelfstandigen. Op 7 mei dat jaar is er een besluit tot de verkoop van landerijen in Eemnes-Binnen. Dit om kapitaal te verwerven om de beide kerken van Eemnes-Binnen en Eemnes-Buiten, die tot nu toe gecombineerd waren, van een eigen predikant te kunnen voorzien. Als reden wordt gegeven: het grote aantal lidmaten en toehoorders in beide kerken.²⁰ Ds. Theodorus Spruijt doet zijn intrede als predikant van de kerk van Eemnes-Buiten – hij staat hier tot zijn dood in 1671 – en ds. Johannes Jacobi Hanefeldt, geboren te Meisenheim in de Palz, in de kerk van Eemnes-Binnen. Ook hij blijft tot aan zijn overlijden in 1661.

De katholieken van beide Eemnessen

Als de oude pastoor Dirk Rijxssz in oktober 1605 wordt opgevolgd door predikant Pollius, gaan de katholieken hun heil elders zoeken. Zij gaan naar de secretaris van Eemnes-Binnen, heer Joost, die volgens een verslag in de Synode van Utrecht (8-10 juni 1606) een gewezen parochiepriester is. Ook bezoeken priesters uit Blaricum en Hilversum de Eemnessers of ze gaan in genoemde plaatsen ter kerke. Misschien dat heer Joost en de andere priesters gebruik gemaakt hebben van de St.-Pieterskerk? De predikant werd in ieder geval de toegang ontzegd, zolang hij zijn officiële aanstelling van de Staten van Utrecht niet kon tonen!

Tien jaar later is de toestand veranderd. Ds. Pollius, die sinds 1612 ook voor Eemnes-Binnen zijn officiële aanstelling heeft, is inmiddels vertrokken en Johannes Brouwers is nu predikant in beide gemeenten. De katholieken worden door priesters uit Utrecht bediend; eigen priesters zijn er niet meer. Apostolisch Vicaris Philippus Rovenius (1614-1651), de hoogste katholieke geestelijke in de Noordelijke Nederlanden, bericht aan Rome in juli 1617, *'dat buiten de stad Utrecht, op de dorpen, met veel vrucht door de priesters wordt gewerkt en dat dikwijls in één nacht, 1000 tot 1500 personen vergaderd zijn om de Sacramenten te ontvangen. Een gelijke toeloop geschiedt in de streken van Gooiland.'*

In 1629 bericht hij: *'Er werken op de dorpen van Gooiland, gelijk in De Venen, drie priesters.'* Hij noemt: Adrianus van Oirschot, Barthold Ingel en Thijmen de Saaijer (in Blaricum sinds 1628).²¹ In datzelfde jaar meldt een pater Benedictus van Haarlem (Franciscus van der Plasse), lid van de orde der Minderbroeders, dat hij met Gods hulp met succes in Eemnes werkt, nadat daar al tien jaar geen (eigen) priester meer was. Elders wordt over deze pater gemeld, dat de Apostolisch Vicaris hem uit de Hollandse Missie had verwijderd vanwege moeilijkheden die hij in Nijmegen had veroorzaakt. Lang zal pater Benedictus dus niet in Eemnes geweest zijn.²²

Conflicten rond ordegeestelijken

Pater Benedictus is één van de ordegeestelijken die problemen geven in het noordelijke Nederlandse missiegebied. Krachtens een regeling tussen de Jezuiten en Rovenius van 1629 was het reguliere geestelijken vrij om in plaatsen zonder eigen pastoor werkzaam te zijn. Zij hadden geen toestemming van de Apostolisch Vicaris nodig om op het platteland te werken. Maar de grotere steden waren aantrekkelijker. Daarom vestigden zich in Naarden lange tijd Jezuiten en in Hilversum Franciscanen. Vaak gaf dat wrijving met de seculiere geestelijken, die (soms later) door Rovenius aangesteld werden.

In 1631 bericht de Apostolisch Vicaris aan de Infante Isabella, de landvoogdes van de Zuidelijke Nederlanden, dat er in dit deel van het Gooi en aanliggende dorpen (waaronder Eemnes) de katholieke priesters Tijmen de Saaijer en Hendrik Aller werkzaam zijn.²³ Op 17 december 1635 stuurt baljuw P.C. Hooft aan de Staten van Holland een *'lijste van paepsche gezejde geestelijken'*, waarin hij schrijft: *'In den dorpe Laeren. Timon Lambertszoon, geboortigh van Blarikom, ende hebbende aldaer zijnen naem aengegeven als priester, den 10en Junij a 1628, daernae met der woone gekomen, ende zich desgelijx bekent gemaect hebbende tot Laeren, den 17en Maj a 1635. Hendrik van Aller van Grol, aengegeven voor priester tot Laeren door den voors Timon, bij wien hij inwoont, nevens 2 vrouwpersoonen van Blarikom, den 17en Maj a 1635.'*

De 'aengegeven' priesters worden gedoogd door de schout recognitiegeld te betalen. In Laren betaalt De Saaijer vanaf 1638 f 20 per jaar. Ook de baljuw (en in Eemland de maarschalk) ontvangt geld. In 1786 wordt voor Laren f 50, voor Blaricum f 37,50 en voor Hilversum f 250 betaald. Dat jaar bedraagt dat over zijn hele ambtsgebied f 1458.²⁴

Ook tussen seculiere geestelijken zijn er soms moeilijkheden, vooral bij het bepalen van de grenzen van hun werkgebieden. Nadat Hendrik Aller vertrokken was, wordt Florentius van Vianen in 1642 in zijn plaats aangesteld. Zowel De Saaijer als Van Vianen gaat zich met het nabijgelegen Eemnes bezig houden. De Apostolisch Vicaris wordt om bemiddeling gevraagd om vast te stellen wie er de pastorale zorg moet gaan geven.

Op 20 juli 1644 sluiten beide priesters een overeenkomst. Tijmen de Saaijer zal naar Hilversum verhuizen. Hij zal naast Hilversum, Baarn, Ter Eem en de Vuursche, ook Eemnes-Binnen bedienen. Hij zal daar samenkomsten houden in het huis van Jaapje Franssen. Florentius van Vianen zal naast Laren en Blaricum ook Eemnes-Buiten bedienen en samenkomsten houden in het huis van Gijsbert Klaassen.²⁵

Bezoek van baljuw Hooft

Eerder dat jaar werden beide priesters verrast met een bezoekje van baljuw Hooft. Op 6 juli 1644 bericht deze de Staten van Holland: *'Tot Laaren heb ick*

gevonden ten huysse van Thijmen de Saaijer, priester, (...) een solder met een altaar ende eenich slecht missetuijgh, met eenighe oude schilderijen van kleene waarde (...). Na deze zolder in het bijzijn van de schout en twee schepenen verzegeld te hebben, toog hij naar het huis van Florentius van Vianen. Ook daar vond hij een zolder met altaar en een misgewaad, *'mede van kleen waarde'*. En ook hier werd *'de gansche schuur'* verzegeld.²⁶

Tijmen de Saaijer heeft tot 1653 zijn priesterambt hier uitgeoefend. In dat jaar is hij na onenigheid met een door hem in 1650 aangestelde assistent, de Franciscaan Dyonisius van Ghent, naar Amsterdam vertrokken. Hij overleed daar op 27 juli 1658.

Florentius van Vianen maakte op 17 oktober 1661 voor de Schepensbank zijn testament en legde niet lang daarna wegens ziekte zijn ambt neer. Johannes van Amerongen volgde hem op. Florentius overleed in 1665 te Amersfoort.

Vermoedelijk heeft, de overigens zeer omstreden, Van Ghent samen met Van Amerongen de beide Eemnessen bediend. Wellicht dat de meeste katholieken dichterbij in Laren of Blaricum ter kerke gingen. Laren had vanaf 1613 een schuur- of schuilkerkje en Blaricum vanaf 1656; dit was opgericht door de in dat jaar daar aangestelde pastoor Petrus Hartman. In februari of maart 1675 krijgen de Eemnesser katholieken met de komst van de dominicaan Fulgentius Luytelaar (ook geschreven als: Leutelaar) een eigen pastoor. De nieuwe pastoor begon in een van zijn collegecahiers met een doop- en trouwregister. Dit is het oudste doop- en trouwboek; het bevindt zich nu in Archief Eemland.

Luytelaar woonde in een pastorie met bijbehorende kerkruimte, die vlak naast de huidige katholieke kerk stond. Dit weten we uit een opgave van 1702 waarin de gebouwen als beschadigd door een overstroming worden gemeld. De katholieke familie Van Estveld was eigenaar van het perceel. Overigens waren er nog jarenlang twee gescheiden administraties van de kerk- en armbesturen van de statie van de H. Nicolaas van Eemnes-Buiten en de statie van St.-Petrus van Eemnes-Binnen. Pas in 1854 werden die samengevoegd tot één parochie.

Pastoor Luytelaar was de eerste in een lange aaneensluitende rij pastoors tot aan het eind van de 20e eeuw.

Het graf van pastoor A.R.D.L. van der Aa, die – zijn grafsteen meldt dit – 23 jaar pastoor van Eemnes was. Hij is in 1682 vlak bij de preekstoel in de hervormde Nicolaaskerk in een grafkelder bijgezet.

De verhouding tussen protestanten en katholieken

Beide Eemnesser kerken bleven voor ieder, protestant of katholiek, de plaats waar men begraven werd. De koster/schoolmeester verrichtte de bijzettingen op het hof rondom of – voor de meer welgestelden – in de vloer van de kerk. Overleden pastoors werden evenals voorheen dichtbij de preekstoel begraven. De bijzetting van katholieken vond in de vroege morgenuren plaats. Een uitvaartdienst werd elders gehouden.

In het begin van de 17^e eeuw moesten de katholieken min of meer in het geheim hun kerkdiensten houden. Al gauw werd dit tegen betaling van recognitielasten toegestaan. De schout zal dit in de overwegend katholieke gemeenschap snel hebben toegestaan, maar de maarschalk van Eemland was minder soepel. Enkele voorbeelden hiervan: in 1690 stierf in de kerker te Soest pater Vlaminx, die daar gevangen zat, omdat hij illegaal bij zijn zus in Baarn verbleef tijdens familiebezoek. En in 1703 werd de nieuwe Baarnse pastoor, Cornelis van den Breugel, door de maarschalk *'in gijsseling'* gezet, ondanks het feit, dat hij door de Baarnse schout *'geatmitteerd'* was. Ook de maarschalk wilde een recognitie innen, maar de pastoor moest na twee maanden, overigens wel tegen betaling van de onkosten van het geding, zonder gewenst resultaat door hem worden vrijgelaten.²⁷

Gelijkstelling predikant en pastoor

Opmerkelijk is de gelijkstelling van predikant en pastoor betreffende het betalen van de dorpslasten. In 1698 wordt Cornelis Bonaventura Derout (Dierout) pastoor van Eemnes (tot 1707). In een resolutie van 31 oktober 1699 wordt bepaald, dat pastoor Dierhout evenals de predikanten vrij is van *'setting'* van dorpslasten.²⁸

In 1736 bouwen de hervormden een nieuwe pastorie voor de dominee. Totale kosten: f 764,48. Schout mr. Allard Pannekoek had namens het gerecht *'tot subsidie voor kerk en pastorij'* f 500 bijgedragen. Datzelfde jaar bouwen ook de katholieken een nieuwe pastorie voor hun pastoor, het huidige gebouwtje naast de kerk, De Waker – nog voorzien van oude muurankers die '1736' vormen. Wordt eenzelfde bedrag door het gerecht ook aan de katholieken uitbetaald? De verleiding dit te veronderstellen is groot, maar bewijzen hiervoor zijn nog niet gevonden.²⁹

Er waren in Eemnes afspraken gemaakt tussen de katholieken en de protestanten, om elkaar tijdens kerkdiensten niet te hinderen. Dat blijkt uit een brief van 22 november 1762 aan de aartspriester W. van den Steen. Een zekere G. Munnichs klaagt over pastoor A.R.L.D. van der Aa: hij laat zijn kerk op dezelfde tijd uitgaan als die van de gereformeerden, terwijl hij dit bij zijn aanstelling had moeten beloven te voorkomen! Bovendien vervloekt hij in zijn preken alle gereformeerden en veroordeelt hij de mensen die elders kerken. Om weerwoord

gevraagd, antwoordt de pastoor van geen kwaad te weten en alleen goed en gedegen onderricht te geven.³⁰ Ook deze pastoor werd na zijn overlijden in 1782, misschien tot zijn verdriet, aan de voet van de kansel in de Hervormde kerk van Buitendijk begraven!

Dat men goed waakte dat er geen zielen verloren gingen door over te lopen naar de 'verkeerde' kant, blijkt uit de notulen van de vergadering van de kerkenraad van 3 jan. 1773. De zoon van Aart van Manen, Klaas, heeft *'zich bij de Roomschen gevoegd'*. Schandelijk, want zijn vader wordt als lidmaat van de gereformeerde kerk door de diaconie al jaren voortdurend ondersteund. De predikant en een ouderling moeten gaan proberen de jongeman (25 jaar!) *'van 't bijgeloof terug te houden'*. Maar helaas, Klaas is inmiddels naar Holland vertrokken.³¹

Klopjes

In de 17^e eeuw waren er binnen de katholieke kerk veel 'geestelijke dochters' oftewel 'klopjes' werkzaam. Deze vrouwen leefden ongehuwd en waren dienstbaar aan de gemeenschap. Zij leidden een godvruchtig leven, assisteerden priesters, gaven vaak godsdienstles en hielden soms school. Dit laatste vooral was een doorn in het oog van de gereformeerden. Artikel 10 van het Synodaal boek (31 augustus - 4 september 1652) waarschuwt: *'Dat alle gereformeerde ouderen worden vermaant hare kinderen in geen Paapse scholen oft bij kloppen te besteden om iets werts te leeren.'* Het is niet bekend of zij hier ook school hebben gehouden.

In 1642 wordt er bij de aanhouding door de schout van de priester Florentius van Vianen gesproken over twee klopjes te Eemnes. In de brieven van baljuw P.C. Hooft staat echter, dat dit in Blaricum gebeurde.³² In Eemnes hebben zeker in de tweede helft van de 17^e eeuw meerdere klopjes gewoond: tussen 1676 en 1689 worden er verschillende 'devote of geestelijke vrouwen' in het doopboek als doopgetuige genoemd.

Een klopje, zoals die volgens deze tekenaar gekleed ging. Het onderschrift luidt: 'Dit que-sels kleet weet sij te dragen om Godt better te behagen.' Uit het vierde kwart van de 17^e eeuw zijn de namen van zes 'geestelijke dochters' uit het doopboek als doopgetuige bekend.

Bestuursperikelen

In 1675 schrijft stadhouder Willem III, heer van de Hoge Heerlijkheid van Soest, Baarn en de beide Eemnessen, aan de nieuwbenoemde drost (opvolger van de maarschalk), dat aan personen van gereformeerde huize voorrang verleend moet worden bij benoemingen, tenzij het dorpsbelang anders vereist.³³

Een halve eeuw later, op 20 september 1726, schrijft de ambachtsvrouw van Eemnes, Jannetje Parvé, aan de Staten van Utrecht, dat in het grotendeels katholieke ambacht moeilijk in alle functies hervormde bestuurders aan te stellen zijn. Het grootste probleem was Eemnes-Binnen; daar benoemt zij het ene jaar een katholieke, het andere jaar een gereformeerde armmeester! Ondanks de verplichting om in alle officiële functies hervormden aan te stellen, wordt hier in Eemnes heel lang niet aan voldaan. In Eemnes-Buiten zijn tot 1735 nog katholieken als raden en schepenen benoemd, in Eemnes-Binnen zelfs tot 1770.

In Eemnes-Binnen waren bijna alle bewoners katholiek; alleen onder de boerenknechten vond men gereformeerden. Vrouwe Jannetje Parvé schreef in haar brief, dat zij een gereformeerde zal aanstellen, *'soo er een te vinden zal zijn'*. In de gevonden kladbrief (de definitieve versie is niet bekend) voegde zij eraan toe: *'Hoewel men met reden bedugt is voor de desordres die er onvermijdelijk op volgen moeten als den dagloner tot buurmeester werd aangesteld om 't gezag te hebben over den welgestelden huijsman bij wien hij met zijn handenwerck zijn brood verdienen moet (...)'*.³⁴

Niet alleen de officiële functies werden lang door katholieken vervuld. Ook in het college van vieren (of gecommiteerden), een vertegenwoordiging uit de

burgerij, zaten vermoedelijk grotendeels katholieken. Omdat dit een typisch dorpscollege was, waren hier door de Staten van Utrecht geen nadere bepalingen voor gemaakt. Dat deze situatie de katholieken hoog zat, blijkt na de komst van de Fransen, die vrijheid van religie brachten. In 1795, het begin van de Franse tijd, zijn alle functionarissen hervormd. In 1796 verandert dat rigoureuus: in beide dorpsbesturen is nog één hervormde gekozen, het jaar daarop niet één meer. In het begin van de 19e eeuw worden vroegere, hervormde bestuurders in functie hersteld en maken personen van beide religies weer deel uit van de dorpsbesturen.³⁵

De Pieterskerk van Eemnes-Binnen, gebouwd na verkrijging van het stadsrecht in 1439, ging omstreeks 1612 over naar de 'gereformeerden'. Beelden werden verwijderd uit de kerk, het engeltje boven het uurwerk bleef rustig zitten.

Ondersteuning van de armen

De ondersteuning van armen was vanouds de taak van de kerk. Hiervoor waren er armmeesters, die uit de opbrengsten van daarvoor geschonken goederen en collectes ondersteuning verleenden. Bij de reformatie gingen deze goederen over naar de hervormde diaconie. Er werden onderling regelingen getroffen om ook de niet-hervormden te steunen, veelal uit de dorpskas. Grote strijd ontstond er over de ondersteuning van weeskinderen. In de dorpen werden die veelal bij familieleden ondergebracht en opgevoed in de geloofsrichting van de ouders. In 1686 werd er echter door de Staten van Utrecht per resolutie bepaald, dat katholieke kinderen, die door het dorp ondersteund werden, bij gereformeerden ondergebracht en gereformeerd opgevoed moesten worden.

Ook in de kleine gemeenschap van Eemnes waren de ondersteunde kinderen gewoon bij familieleden ondergebracht. Het dorpsbestuur stelde enige minimale eisen: weeskinderen, bij pleeggezinnen geplaatst en voor rekening van de armenzorg, moesten twee of drie maanden per jaar school gaan.

Ook bepaalde het hoeveel zakgeld (speelgeld) er aan de kinderen gegeven moest worden.³⁶ Kennelijk werd de dwang om de resolutie van de Staten toe te passen steeds groter. De Staten informeerden bij diverse ambachtsheren en -vrouwen over de toepassing ervan. In 1726 antwoordde ambachtsvrouw Jannetje Parvé, dat het besteden van katholieke wezen bij hervormde gezinnen als onwettelijk wordt beschouwd. Daarom worden de ondersteunde kinderen overeenkomstig de religie van de ouders in pleeggezinnen ondergebracht, *'waarmee conscentiedwang en liefdeloosheyd verbannen wordt'*.³⁷ De reactie vanuit de Staten hierop is niet bekend, maar kennelijk werd de 'gedoogtoestand' nog lang gehandhaafd.

Regeling voor katholieke armen

In 1735 komt er in Eemnes een regeling tussen beide kerkgenootschappen tot stand over onderhoud en besteding van katholieke armen. Van nu af zullen de katholieke ondersteunde kinderen ten laste komen van de katholieke armmeesters. Daartoe zal de helft van de opbrengst van de armengoederen, enkele huizen met erfpacht, door de diaconie aan de katholieken worden afgestaan. De armmeesters zullen dit geld innen en de helft aan de diaconie afdragen.³⁸

In 1738 vaardigen de Staten van Utrecht een nieuwe, verscherpende maatregel uit. Nu gaat het over het sluiten van een gemengd huwelijk voor het gerecht of de kerkenraden. Bij het aantekenen moet worden aangezegd, dat na het huwelijk de gereformeerde gewoonten moeten worden gevolgd. Eventuele kinderen moeten gereformeerd worden opgevoed. Als *'eenige Acte van Roomsche Religie'* wordt gepleegd, zal bestraffing volgen.³⁹

Ondanks deze dwingende regels waren 'gemengd gehuwde' ouders veelal praktisch ingesteld: de jongens gingen met vader naar zijn kerk, de meisjes met

Maria met kind, een beeldje dat volgens overlevering uit de kerk van Eemnes-Binnen afkomstig is. Het zou oorspronkelijk in de grond verstopt zijn geweest en daarna in Binnendijkse families doorgegeven zijn. De laatste bezitter verhuisde uit Eemnes en liet het na aan een nichtje. Het beeldje is hierdoor jammer genoeg uit Eemnes verdwenen.

moeder naar haar kerk. Er zijn enkele voorbeelden hiervan in de kerkarchieven terug te vinden.

Op 3 maart 1747 wordt de ondersteuning van de weeskinderen opnieuw besproken. De Synode stuurde een brief aan de Staten met een klacht over het feit, dat kinderen in Eemnes en Soest *'leerden buygen voor den Brood-God'*. Opnieuw gaat het over de bepaling, dat ondersteunde kinderen gereformeerd opgevoed moeten worden. De Soestenaren antwoorden resoluut, dat er binnen hun dorp te weinig gereformeerden wonen om er alle ondersteunde kinderen bij onder te brengen⁴⁰. Het gerecht van Eemnes-Buiten besluit een rechtskundige te raadplegen. We laten deze resolutie in zijn geheel volgen.

'Schout en die van den Gereghen van Eemnes Buytendijk extraordinaris vergadert zijnde omme te delibreren over de requeste door die van de gedeputeerde van de synode deser provincie aan Haar Ed Mog de Heeren Staten 's Lands van Utrecht gerepresenteert, rakende het opvoeden van kinderen van Roomse ouders, tot arm-

besorgers opsigt komende, inde Roomse religie etc. en 't daaropgevolgde appointement van Haar Ed Mog Gedeputeerden, waar bij deselve requireren 't bericht van Schout en Geregt van Eemnes Buytendijk desen aangaande is geresolveert den schout Mr Jacob Cramer van Veeren te committeeren omme over dese zaak met een bequaam Rechtgeleerde te admiseren, en van dit advis rapporteren, omme vervolgens ter voldoeninge van Haar Ed Mog ordres 't gerequireerde berig inte brengen, welke commissie bij den voorn. Schout is geaccepteerd. In kennisse van mij secrs, H. Pannekoek'.⁴¹

De uitkomst van dit onderzoek is niet aan ons overgeleverd. Wellicht was deze actie een vertragingstactiek en veranderde er niets. Dat blijkt uit het op 3 januari 1773 ingebrachte verzoek van de kerkmeesters van de gereformeerde kerk van Eemnes-Buiten aan het gerecht. Opnieuw wordt aangedrongen om alle

door het dorp ondersteunde paapse kinderen in gereformeerde gezinnen onder te brengen en in de gereformeerde godsdienst op te voeden, ook omdat alle armlastige kinderen gratis onderwijs ontvangen. De kerk zorgde immers voor een goede kosten/schoolmeester en bekostigde die! Bovendien moeten de ouders de godsdienstige plechtigheden in de kerk bijwonen en hun kinderen naar school sturen, anders vervalt hun ondersteuning. De kosten/schoolmeester krijgt de opdracht dit nauwgezet te administreren.⁴²

De opvoeding van de katholieke wezen wordt vier jaar later definitief geregeld. Zij komen in het vervolg ten laste van de katholieke armmeesters en worden niet meer uit de algemene armenkas onderhouden.⁴³ Onduidelijk is, waarom dit opnieuw geregeld werd; er waren immers hierover in 1735 al afspraken gemaakt.

Ten slotte

Dat de katholieken de komst van de Fransen als een bevrijding hebben ervaren, is zeker. Het gaf hen vrijheid van godsdienst, kerkgebouwen of vergoedingen hiervoor, katholieke schoolmeesters en dorpsbestuurders. In de beide Eemnesen was het katholieke geloof door de meesten behouden. Bij de volkstelling van 1839 gaf bijna tweederde deel van de inwoners aan rooms-katholiek te zijn. Dat gold overigens ook voor Hilversum, Ankeveen en Soest, terwijl dat voor Laren en Blaricum zelfs meer dan 95% was.⁴⁴

Noten

1. Ronald Rommes: 'Dringen langs de dijk', in Tussen Vecht en Eem, 26e jrg (2008) nr. 4, p. 276; idem met verbeteringen in Historische Kring Eemnes (HKE), 31 (2009) nr. 1, p. 21.
2. Het Utrechts Archief (HUA), Pau 515.
3. F.A.L. Ridder van Rappard en S. Muller: Verslagen van Kerkvisitatiën in het bisdom Utrecht, Amsterdam 1911, p. 23-46.
4. Zie ook: Jan H.M. en Jos G.M. Hilhorst: Soest, Hees en De Birk van de achtste tot de zeventiende eeuw, Hilversum 2001, p. 274.
5. S. Muller Fzn: Het verbod van den katholieken godsdienst in de provincie Utrecht in 1581, Nederlands Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, deel 11 (1914), p. 97-102.
6. HUA, cat. II nr. 3580, f. 57 verso; D.G.R.H. Siccama: De geestelijke en kerkelijke goederen onder het canonieke, het gereformeerde en het neutrale recht I, Utrecht 1905.
7. Een geval van 'simonie': het vervullen van 'lekenambten' was aan geestelijken verboden.
8. Opbrengsten uit een vermogen of goederen bestemd voor een priester met een bepaalde taak.
9. HUA, Pau 515.
10. B. de Ligt: Enige hoofdstukken uit een eeuw Loos-drechtse kerkgeschiedeni', Loosdrecht 1998, p. 25.
11. P.H.A.M. Abels: 'Misbruycken ende papistischen superstitiën', in: Oud-Utrecht, 77 (2004) nr. 4, p. 99-106; met bijlagen via www.oudutrecht.nl.
12. Het Nationaal Archief, II, OSA: 143-4.
13. HUA, Collectie Rijsenburg: Hofman; p. 1069; Archief Aartsbisdom Utrecht I, p. 271; H. v. Rijn: Historie ofte beschrijving van 't Utrechtsche Bisdom, dl. 2, p. 767; HKE, 24 (2002), p. 109; G. van der Zee: Crisis van de kerkelijke reformatie in de dorpen van de provincie Utrecht, overdruk Jaarboek Nifterlake 1956, p. 25 en 90.
14. H. van Hees, Kerkstraat Eemnes, Eemnes 1984, p. 34; A. van der Zee e.a., Eemnes, geschiedenis en architectuur, Zeist 1999, p. 45 en 77.
15. M. Mijnsen-Dutilh: Amersfoort lag aan zee, Waterschapskroniek Vallei & Eem 777-1616, Utrecht/Leusden 2007, p. 211.
16. G. v.d. Zee: Crisis van de Kerkelijke reformatie, p. 27.
17. Als noot 15, p. 121.

18. Vanaf september 1619 zijn die bewaard. HUA, Classis Amersfoort, 142-144 visitaties 1660-1689; 192-194, 203, HUA, Formulierenboeken en visitaties; 176, 185, 186 diversen; 1-11 acta, waarin reacties van schoolmeesters van jan. tot sept. 1620.
19. Philip Christiaan Molhuysen (e.a. red.): Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek, dl. 8, Leiden 1911-1937, p. 847; A.Th. van Deursen e.a. (red.): Resolutiën der Staten-Generaal, digitaal www.inghist.nl (1626-1630): 08/05/1626, 19; 30/05/1626, 16; 16/06/1626, 6; 02/12/1628, 8; 14/03/1630, 12; Arend Pietersma: 'Dimittimini, excite; Utrechtse Remonstranten onder het kruis 1618-1630', in *Jaarboek Oud Utrecht* 2008, p. 82-84.
20. Resolutie Staten van Utrecht, f. III vv.
21. Renée Borsen e.a.: *De Kerk van Sint Vitus te Blaricum*, Blaricum 1987, p. 31 en 32.
22. J.D.M. Cornelissen: Romeinse bronnen voor den Kerkelijken Toestand der Nederlanden onder Apostolisch Vicarissen 1592-1727, deel I, *Rijks Gesch. Publ. no. 77*, Den Haag 1932; 26 augustus 1629.
23. *Ts Archief Aartsbisdom Utrecht* 68, 1949, p. 242.
24. Gegevens van Knuttel.
25. Martien Parmentier: *Vitale kerk I*, Hilversum 1989, p. 59 e.v.; dr. M.F.G. Parmentier: *Het pastoraat aan katholieken tussen Vecht en Eem (1638-1646)*, p. 45; HUA, Inv. 1003: *Oud-Kath. Kerk in Ned.*, 137.
26. *Bijdragen voor de Geschiedenis van het Bisdom Haarlem*, deel VIII, Haarlem 1880, p. 234. Aangehaalde brief zit niet in de uitgave 'De briefwisseling van Pieter Corneliszoon Hooft', editie H.W. van Tricht e.a.
27. T. Pluim: *Uit de geschiedenis van Baarn*, Baarn 1975 herdruk, p. 72 en 73; C.C.M. Collard: *De kerk van de Heilige Nicolaas te Baarn*, Baarn 1980, p. 8 en 9.
28. *Archief Eemland (AE)*, *Gerecht Eemnes Buitendijk*, BNR 1001, nr. 1, p. 103.
29. *HKE* 24 (2002), p. 113.
30. HUA, *Aartspriesters 1223*.
31. AE, *Kerkarchief Herv. Kerk Buitendijk*, *Doopt-, trouw- en kerkeradsboek van Eemnes-Buiten* 1703.
32. *De briefwisseling van P. C. Hooft*, nr. 1109.
33. Dr. A. Johanna Maris: *Eemnes, rechtsgeschiedkundige ontwikkeling van gemeente en waterschap*, Utrecht 1947, p. 77.
34. J.V.M. Out: *De kerk in 't midden*, 6 eeuwen katholiek Eemnes, Eemnes 1987, p. 60.
35. Marcoen Hopstaken: 'Zijnde van de Roomsche Catholijke Religie' bijwoners in de meerderheid. *Doctoraalscriptie* Erasmus Universiteit Rotterdam maart 1990, p. 75-77.
36. AE, *Gerecht Eemnes Buitendijk* BNR 1001 nr. 65; 10 december 1713.
37. *Idem* 31; zie *HKE*, 5 (1983), p. 39.
38. *HKE*, 24 (2002), p. 112.
39. *Van Zoys tot Soest*, 28 (2007) nr. 2, p. 4.
40. E.P. de Booy, *Weldaet der Scholen*, *Stichtse Historische Reeks* 3, p. 213-214.
41. AE *Gerecht Eemnes Buitendijk*, BNR 1001, nr. 2, p. 366.
42. AE *Kerkarchief Herv. Kerk Buitendijk*. *HKE*, jrg. 5, 1983, blz. 39; jrg. 24, 2002, p. 112.
43. *HKE*, jrg. 24, 2002, p. 113.
44. L.J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de zestiende en zeventiende eeuw*, Amsterdam 1964, p. 794.

Ledenvergadering

25 maart 2010

Grote zaal van De Hilt

Aanvang: 20.00 uur

Zie ook pagina 56

19 Augustus 1699

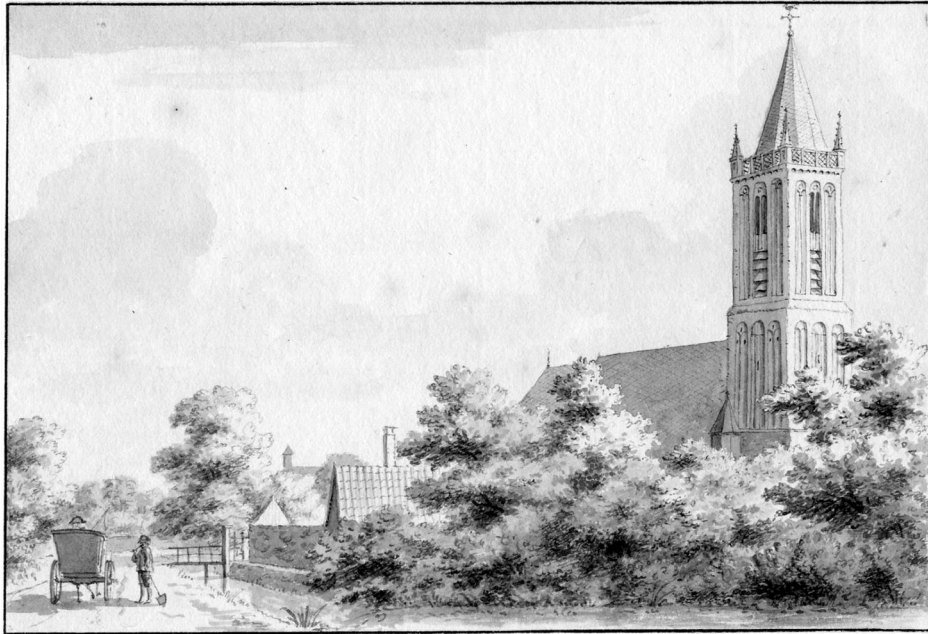
Een vechtpartij in Eemnes

WIEBE VAN IJKEN

Tijdens het onderzoek naar de eigenaren van de gronden rondom Stadwijk is gebleken dat Gerrit Samuels uit Naarden één van de eigenaren is geweest van de het Aaltjes en Jacob Gijsberts Erf waarop later Stadwijk is gebouwd. Gerrit Samuels was een rijk man. Hij had vele stukken grond in bezit in het Gooiland en huizen in Amsterdam, Naarden en Eemnes. Zijn familie had connecties met de notabelen in Naarden waaronder de schouten van Naarden, Laren, Blaricum en Eemnes.

In het notarieel archief van Naarden zijn talloze akten bewaard gebleven van stukken grond die door hem gedurende zijn leven gekocht en verkocht zijn. Veel van de zakelijke transacties deed hij samen met zijn zakenpartner Jan Pieters van Oudenaller uit Eemnes. Onduidelijk is nog of ze familie van elkaar waren. Hij was regelmatig in Eemnes en logeerde dan in de herberg De vier Heemskinderen (nu het Oude Raadhuis op Wakkerendijk 30). Voor het reizen maakte hij gebruik van een sjees, een klein tweewielig rijtuig met kap dat hoog op de wielen stond en door één paard getrokken werd. In de sjees was plaats voor twee personen en het paard werd door één van beide gemend. Op één van zijn tochten naar Eemnes heeft zich een incident voorgedaan, waarvan in de notariële archieven in Naarden aantekeningen bewaard gebleven zijn.

Op woensdag 19 augustus 1699 was Gerrit Samuels samen met Jan Pieters van Oudenaller op bezoek geweest bij Aaron Duurkant de schout van Blaricum en samen zijn ze die avond om 8 uur met de sjees van Blaricum naar Eemnes gereden. Op de Laarderweg aangekomen zagen ze voor zich twee personen wat onvast over het zandpad lopen. Het bleken een vrouw en een jongeman te zijn, die toen ze dichterbij kwamen niet aan de kant gingen maar op het pad bleven

Het gezicht op de Laarderweg uit 1729 is van dertig jaar nadat de vechtpartij plaatsvond maar geeft met de sjees op het zandpad wel de situatie weer zoals die er toen uitgezien kan hebben.

lopen. Ondanks meerdere malen roepen en waarschuwen bleven ze zodanig in de weg staan dat er niets anders op zat dan te stoppen. Ze waren goed en wel gestopt of de jongeman greep het leidsel van het paard en maakte het op die manier onmogelijk om nog verder door te rijden. Vanuit hun zitplaats probeerden Jan en Gerrit de man te overreden om hen door te laten, maar hij wilde van geen wijken weten. Ten einde raad stapte Jan Pieters van Oudenaller uit om hem te bewegen het paard los te laten. Hij was nog niet uitgestapt of de man greep hem bij zijn haar en er ontstond een worstelpartij waarbij Van Oudenaller op de grond werd gesmeten en de aanvaller hem met een mes met de dood bedreigde onder het uitroepen van: *“Nu bent gij een lijck, nu bent gij een lijck !”* Hierop heeft Jan Pieters van Oudenaller ook een mes getrokken en is de aanvaller te lijf gegaan. Blijkbaar was Jan wat vaster van hand dan zijn aanvaller want het resultaat was dat de man een snee in zijn hand opliep. In plaats van de hoop dat dit hem liet ophouden bleef de jongeman hem aanvallen. Al terugdeinzend heeft zijn aanvaller het tenslotte opgegeven en zijn Jan en Gerrit naar het huis van dominee Ploos gegaan om van de schrik te bekomen. Hier hebben zij aan Harmen Steffens gevraagd of hij met de sjees naar Blaricum wilde rij-

den en aan Aaron Duurkant wilde vragen of hij naar het huis van dominee Ploos in Eemnes wilde komen om kennis te nemen van het gebeurde. In Eemnes aangekomen wisten ze hem te vertellen dat het Jacobus Herius en zijn moeder waren die hun de doorgang onmogelijk hadden gemaakt en ze vroegen dan ook of hij samen met een schepen en de gerechtsbode naar het huis van Herius wilden gaan om uit te zoeken wat voor reden hij gehad kon hebben om hen aan te vallen. Hierop is schout Aaron Duurkant samen met de schepen Harmen Harmensz en de gerechtsbode Frans Jansen nog dezelfde avond op pad gegaan om verder onderzoek te doen. Bij het huis van de familie Herius aangekomen hebben ze Jacobus Herius en zijn moeder verhoord. Jacobus ontkende in eerste instantie dat hij iemand [gezien ?] had, maar hij gaf wel toe dat hij dronken was geweest en een snee in zijn arm had opgelopen. Zijn moeder verklaarde dat Jan Pieters van Oudenaller haar zoon wilde overrijden, waarop schout Duurkant haar vroeg of zij niet door Gerrit Samuels door het meermalen roepen van: *“vrouwe hout u soon vast”* was vermaand om haar zoon in bedwang te houden. Dit gaf zij wel toe maar ze stelde dat dit was gebeurd nadat hij gestoken was. Omdat dit verhoor niet veel opheldering gaf over de toedracht en het eventuele motief, besloten ze om het onderzoek de volgende dag voort te zetten. Schout Duurkant en Harmen Harmensz gingen dan ook de volgende morgen vroeg op zoek langs de Laarderweg om de plaats delict te traceren. Op een gegeven moment kwamen ze op een punt waarop een spoor van een sjees dwars over het pad liep en er vele voetafdrukken in het zand zichtbaar waren. Toen ze hun onderzoek hier vervolgden, vonden ze in het zand tussen de afdrukken een pluk haar waarvan ze niet anders konden vaststellen dan dat het van Jan Pieters van Oudenaller moet zijn en tijdens de worsteling uit zijn hoofd was getrokken. Ook vonden ze in de omgeving nog een deel van een zweep.

Een foto van een kapsjees zoals die in de 17e eeuw in gebruik waren.

In de week daarop meldde zich op verzoek van Jan Pieters van Oudenaller een getuige bij notaris Joan Bosch in Naarden. Het was Hendrick Jansen, de ruim 15-jarige zoon van Jan Hendrick Lubbertsz uit Laren. Hij vertelt dat hij op woensdag 19 augustus 's avonds tussen acht en negen uur over de Laarderweg naar Eemnes liep en gezien had dat er een man en een vrouw een stukje voor hem uit over de weg gingen. Op een gegeven moment had de man zonder vooraf iets te zeggen het paard van een sjees waarop

twee personen zaten bij de leidsels gegrepen, waarop één van de mannen vanuit de sjees meermalen had verzocht en geroepen om het paard los te laten en hun doorgang te verlenen. Echter zonder resultaat. De man bleef het paard vasthouden totdat hij om het paard heen naar de mannen op de sjees toeliep. Eén van de mannen sprong van de sjees en er ontstond een vechtpartij. Verdere details heeft de getuige niet gegeven. Het bevestigt wel de eerder genoemde loop van de gebeurtenissen maar geeft nog geen opheldering over een mogelijk motief voor de overval.

Het verhaal is hiermee nog niet ten einde want een paar weken later op 7 september 1699 meldde zich opnieuw iemand bij notaris Joan Bosch in Naarden met een opmerkelijk verhaal.

Het ging hier om Jan Gerbrantsz, een meester rademaker van middelbare leeftijd uit Huizen die ook op verzoek van Jan Pieters van Oudenaller wel wilde vertellen wat hem ca. 14 dagen geleden was overkomen. Hij was met zijn kar vanuit Naarden op weg naar Huizen toen hij door een hem onbekende vrouw werd aangehouden met de vraag waar hij naar toe ging. Hij vertelde haar dat hij op weg was naar Huizen waarop de vrouw antwoordde dat ze naar Blaricum wilde, waar haar zoon haar zou komen afhalen. Ze nam zijn aanbod aan om tot Bussum mee te rijden en klom bij hem op de kar. Ze reden samen tot aan het huis van Jan Taback waar Jan Gerbrantsz een pintje bier nuttigde waarna ze verder door gingen tot aan het huis van Jan Lucasz. Hier aangekomen vroeg hij of haar zoon hier was om met haar verder naar Blaricum te gaan. Nadat ze dit ontkende is ze uitgestapt en is hij verder doorgereden naar Huizen. Tijdens deze rit had ze hem verteld over een voorval dat haar zoon op de Laarderweg in Eemnes meegemaakt had met Jan Pieters van Oudenaller en Gerrit Samuels. Haar zoon was die morgen naar haar huis gekomen en had de hele middag in het huis van Bronckhorst zitten drinken, waardoor ze het verstandig vond om hem 's avonds zelf maar naar huis te brengen. Op de Laarderweg waren ze Jan Pieters van Oudenaller en Gerrit Samuels tegengekomen, die samen in een sjees op weg waren naar Eemnes. Toen ze kwamen aanrijden was haar zoon voor het paard gaan staan en niet aan de kant gegaan. Toen had Van Oudenaller hem meermalen luidkeels toegeroepen: *“Herius, wijck, gaat uijt de wegh”*. Haar zoon bleef echter op de weg staan en zij wilden ook niet uitwijken. Tenslotte stapte Oudenaller van de sjees en stak op haar zoon toe waardoor hij een snee in zijn hand opliep. Toen stapte ook Gerrit Samuels uit die hem met de zweep had geslagen. In plaats van op te geven ging haar zoon volop in de aanval en er ontstond een vechtpartij. De heren hadden geluk gehad dat hij dronken was, want anders had het wel eens heel anders af kunnen lopen omdat haar zoon volgens haar heel sterk was. Verder had ze hem verteld dat er al eerder sprake was van onenigheid tussen haar zoon en Gerrit Samuels, omdat haar

Zicht op Naarden met aan de rechterzijde van de weg het logement: "Jan Taback"

zoon “vrij en rijckelijk gesproocken” had over de dochters van Samuels en Ruijsendaal en dat Jan Hendricksz Oudenaller en Samuels kwaad stookten en er de oorzaak van waren dat haar zoon zijn vrouws eigendommen niet kon krijgen of vergelijkbare omstandigheden.

Het blijkt dus dat er al eerder onenigheid was tussen de beide partijen! Verder wordt er over dit voorval in de notariële archieven niet meer gesproken. Blijkbaar waren deze getuigenverklaringen bedoeld om een aanklacht in te dienen tegen Jacobus Herius. Alleen is hierover in de criminele rollen van de stad Naarden niets gevonden. Mogelijk dat het voor de schout van Eemnes is gebracht, maar hiervan is geen archiefmateriaal bewaard gebleven.

Bron:

Notarieel archief Naarden no: 3717, akte 37, 38 en 41

Vogelbeheer in de Eemnesser polder

Tijdens de HKE-ledenvergadering op donderdag 25 maart aanstaande legt het bestuur verantwoording af over het afgelopen jaar en vraagt goedkeuring voor toekomstige plannen. Daarna verzorgt Jan Roodhart een boeiende lezing over *'Vogelbeheer in de Eemnesser polder'*. Jan Roodhart bewoont een boerderij aan de Meentweg. Enige jaren geleden heeft hij zijn agrarische activiteiten afgestoten en is in dienst getreden bij Natuurmonumenten. Hij is daar belast met weidevogelbeheer en coördineert het weidevogelplan voor het Eemgebied. Hij zal de aanwezigen deelgenoot maken van zijn grote kennis over de rijk geschakeerde vogelpopulatie in onze Eemnesser Polder. Ook vertelt hij welke onderzoeken plaatsvinden. Tijdens zijn lezing, die met fraaie dia's ondersteund wordt, vertelt hij óók over het herstel van het aardkundig monument.

(Voor ieders agenda:

Donderdag 25 maart aanstaande, 20.00-22.00 uur, Grote zaal De Hilt)

Chris Houwer

ADVERTEERDERS:

Restaurant Eemland,
Partycentrum 't Koetshuys
Rabobank Soest Baarn Eemnes
Notariskantoor mr. W.A. van der Sluis
De Valk Hensbergen Opticiëns
Welkoop, Groen & Doen
Collectie Streefoord Kunsthandel
A.J.M. van der Wardt, Eemnes

SPONSORS:

Aannemingsmaatschappij ZVS B.V.
Eemnes
Adrie Hoogland Vastgoed B.V. – Eemnes
J. van IJken B.V. Oude Bouwmaterialen
Vrienden van de Oudheidkamer

Inleveren kopij

Kopij

- handgeschreven of getypt in overleg met redactie,
- op floppy/CD (met afdruk) en illustratiemateriaal naar J. Smids, Graanoogst 3,

per e-mail (tekst) aan:

- hke-lay-out@xs4all.nl

Kopij voor het volgende kwartaalboekje ontvangen wij graag voor 15 mei 2010.